

EEN PLATTEGROND VAN DE MACHT

Een plattegrond van de **macht**

Carl Devos (red.)

ACADEMIA
PRESS

Uitgeverij Academia Press
Ampla House
Coupure Rechts 88
9000 Gent
België

www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

ISBN 978 94 014 6166 5
D/2019/45/549
NUR 754

Devos, Carl. (red.)
Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen
Gent, Academia Press, 2019, 648 p.

Zevende editie, 2019
Zesde editie, 2018
Vijfde editie, 2017
Vierde editie, 2016
Derde editie, 2015
Tweede editie, 2014
Eerste editie, 2012

Vormgeving cover en binnenwerk: LetterLust | Stefaan Verboven

© Carl Devos & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van
druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	10	3.1 Inleiding	57
Hoofdstuk 1		3.2 Behavioralisme	61
<i>Wat is politiek?</i>	12	3.3 Institutionalisme	63
1 Inleiding	16	3.4 Rationele-keuzebenaderingen	66
2 Wat is politiek? Op zoek naar een omschrijving	17	3.5 Systeembenaderingen	73
2.1 Oorsprong van het begrip	17	3.6 Interpretatieve, constructivistische benaderingen	75
2.2 Politiek en territorium (en bevolking)	17	3.7 Structurele (-functionalistische) benaderingen	77
2.3 Van nachtwaker naar nanny	17	3.8 Marxisme	80
2.4 Eindeloze reeks definities	18	4 Uitleiding	81
3 Geschiedenis	19	Hoofdstuk 3	
4 Indelingen: essentially contested concept?	21	<i>Ideologieën</i>	88
4.1 Indeling 1: de dimensies van Heywood	23	1 Inleiding	92
4.2 Indeling 2: domein- en aspect-benaderingen	24	2 Een oud, felbediscussieerd concept	93
5 De relativiteit van indelingen: over Schmitt en Easton	28	2.1 Geschiedenis van het concept ideologie	93
5.1 Carl Schmitt	29	2.2 Discussies over ideologie	95
5.2 David Easton	32	3 Wat is ideologie?	97
5.3 Omschrijving van politiek: naar een synthese	33	4 De morfologie van ideologieën	98
5.4 Politiek en conflicten	35	5 Links en rechts: een gps in de politiek?	100
6 Uitleiding	38	5.1 Oorsprong van links-rechts	100
Hoofdstuk 2		5.2 Relevantie van links-rechts	101
<i>De wetenschap der politiek</i>	42	5.3 Ontdubbeling van links-rechts	103
1 Inleiding	46	6 Een beknopt overzicht van enkele ideologieën	104
2 De wetenschappelijke studie van politiek	46	6.1 Inleiding	104
2.1 Zijn politieke wetenschappen wetenschap?	46	6.2 Liberalisme	106
2.2 Kan de politicoloog objectief zijn?	51	6.3 Conservatisme	108
2.3 Een discipline met taalproblemen	54	6.4 Socialisme	112
2.4 Een afzonderlijke discipline?	56	6.5 Nationalisme	115
3 Benaderingen in de wetenschap der politiek	57	6.6 Ecologisme	117
		7 Is er nog een toekomst voor ideologieën?	119
		7.1 Het einde van de ideologie?	119
		7.2 En het populisme dan?	120
		8 Uitleiding	121

Hoofdstuk 4	
Macht	126
1 Inleiding: macht is een moeilijk vak	130
2 Wat is macht?	131
2.1 De bestanddelen van macht: de visie van Dennis Wrong	133
2.2 De moeilijke verhouding tussen macht en invloed	135
3 Vormen van macht	137
4 Bronnen van macht	138
5 Dimensies van macht	140
5.1 De eerste dimensie: het pluralisme	140
5.2 De tweede dimensie: de kritiek op het pluralisme van Bachrach en Baratz	142
5.3 De derde dimensie: de visie van Steven Lukes	144
6 Potentiële, 'onzichtbare' macht?	146
7 Structurele macht	149
8 Hoe macht meten?	152
8.1 De reputatiemethode	154
8.2 De decisie- of besluitvormingsmethode	154
8.3 Het effectenonderzoek	156
8.4 De positiemethode en het netwerkonderzoek	156
8.5 Meting van macht in termen van machtsbronnen	158
9 Uitleiding	159

Hoofdstuk 5 **Macht in weinig handen** 162

1 Inleiding: over de studie van elites	166
1.1 Studie van elites is de studie van macht en dus de studie van onze samenleving	166
1.2 Elites zijn niet per se problematisch, politieke elites zijn niet alleen	166
1.3 België is een elitair politiek systeem	167
2 Elite: oorsprong, beschrijving en criteria	168
2.1 Oorsprong	168
2.2 Beschrijving	169
2.3 Criteria	170
2.4 Veel onderzoek over elites, minder theorie	170
3 'Rule by all', 'rule by many' of 'rule by the happy few'?	171
3.1 En het marxisme dan?	171
3.2 Het pluralisme	172
3.3 Het elitisme	177
3.4 Het (neo)corporatisme	184
4 Hedendaags eliteonderzoek	190
5 Procesbenadering van politieke rekrutering: Pippa Norris	191

6 Centrale elementen van het politieke rekruteringsproces	194
6.1 Sociale achtergrond	194
6.2 Motivatie en ambitie	194
6.3 Kandidatenselectie	195
7 Politieke carrières	201
8 Uitleiding	203

Hoofdstuk 6 **Macht in veel handen** 210

1 Inleiding	214
2 Politieke cultuur	214
2.1 Inleiding	214
2.2 Wat is 'politieke cultuur'?	214
2.3 The Civic Culture	218
2.4 Subculturen en breuklijnen	224
3 Politieke socialisatie	229
3.1 Mensen zijn geen computers	229
3.2 Wat is politieke socialisatie?	230
3.3 Socialisatieagenten	231
3.4 Een heel leven lang?	232
4 Politieke participatie	232
4.1 Inleiding	232
4.2 Verschillende benaderingen en evolutie van het concept	233
4.3 Vormen van politieke participatie	235
4.4 Verklaringen voor de variatie in politieke participatie	241
4.5 Stemgedrag	243
5 Sociale bewegingen	251
5.1 Inleiding	251
5.2 Begripsafbakening	252
5.3 Ontstaan van sociale bewegingen	254
5.4 De toekomst van nieuwe bewegingen	258
6 Uitleiding	259

Hoofdstuk 7 **Politieke partijen** 268

1 Inleiding: wat is een politieke partij?	272
2 Het ontstaan van politieke partijen	275
2.1 De institutionele benadering	276
2.2 Het traditionele breuklijnenmodel	277
2.3 Naar nieuwe breuklijnen?	279
3 Typologieën van partijen	280
3.1 Kaderpartijen vs. massapartijen	283
3.2 De catch-all party	284
3.3 Massabureaucratische vs. electoraal-professionele partijen	286
3.4 Cartel partijen	286

3.5	Business-firm partijen	289	6.1	Relaties Parlement – Regering	368
3.6	Partijtypes in meerlagigheid: franchise en stratarchie	290	6.2	Relaties Parlement – Regering na de Marrakesh-cisis van 2018	369
4	Functies en disfuncties van partijen	294	7	De controlerende taak van het parlement	372
4.1	De programmatische functies	294	7.1	Vragen, interpellaties, moties, resoluties en aanwezigheid van de ministers	372
4.2	Positionele partijfuncties	296	7.2	Parlementaire onderzoekscommissies	375
4.3	Civiele functies	297	7.3	Controle naar aanleiding van de goedkeuring van de begroting	375
4.4	Disfuncties van partijen	298	7.4	Vertrouwen geven aan de regering	376
4.5	Particratie	299	8	Politieke verantwoordelijkheid	376
4.6	Functieverlies van partijen	302	9	Staatsvormen en parlement bestuderen	379
5	Partijorganisatie	302	10	Uitleiding	380
5.1	De partijvoorzitter en het dagelijks bestuur	303			
5.2	Het partijbureau en de partijraad	304			
5.3	Het partijcongres	305			
5.4	De partijafdelingen en nevenorganisaties	306			
5.5	De partijleden	306			
6	Partijsystemen	308			
6.1	Omschrijving en indelingen	308			
6.2	Indeling volgens het aantal partijen	309			
6.3	De indeling van Sartori	315			
7	Uitleiding	317			
Hoofdstuk 8			Hoofdstuk 9		
Staat en parlement			De uitvoerende macht: de regering		
326			386		
1	Inleiding	330	1	De regering staat centraal	390
2	De staat	330	1.1	Inleiding	390
2.1	Wat is een staat?	330	1.2	Het staatshoofd	392
2.2	Begrippen die aanleunen bij de staat	333	2	De uitvoerende federale macht in België	397
2.3	De staat en zijn burgers	336	2.1	Rol van de koning	397
3	Typologieën van politieke stelsels	338	2.2	Presidentialisering: het toenemende politieke belang van de premier	398
3.1	Liberal democratie vs. autoritarisme	338	2.3	Ministers en staatssecretarissen	400
3.2	Presidentieel vs. parlementair systeem	341	2.4	Ministerraad, kernkabinet en kroonraad	402
3.3	Unitaire vs. (con)federale staten	342	3	De vorming van de federale regering	405
4	Parlementen	347	4	Het ontslag van de federale regering	410
4.1	Wat is een parlement?	347	4.1	Op eigen initiatief	410
4.2	Functies van parlementen	348	4.2	Door de Kamer gedwongen	411
4.3	Structurele kenmerken van een parlement	350	4.3	Bij een nieuwe koning	412
4.4	Interne organisatie van het parlement	357	4.4	Met of zonder vervroegde verkiezingen?	412
5	De wetgevende macht van het parlement	362	5	Lopende zaken	412
5.1	Bevoegdheidsverdeling binnen het federaal parlement	362	6	Hoe komen regeringsbesluiten van de uitvoerende macht tot stand?	414
5.2	Hoe komt een wet tot stand?	363	7	De uitvoerende macht op regionaal niveau	415
5.3	Quid de Senaat?	366	7.1	De Vlaamse regering	415
5.4	Wetten met een bijzondere meerderheid ...	366	7.2	Vorming van de Vlaamse Regering	416
5.5	De alarmbelprocedure	367	7.3	Ontslag van de Vlaamse Regering	416
5.6	Het parlement als grondwetsherziener	367	8	Hoe wordt de (federale) regering in haar taken ondersteund?	417
6	Lopende zaken	368	8.1	Ministeriële kabinetten: functies en kritiek	417
			8.2	Enkele aanvullende 'beleidsinstrumenten'	422
			9	Regering bestuderen	429
			10	Uitleiding	433

Hoofdstuk 10

Openbaar bestuur en beleidsvorming

	438
1 Inleiding	442
2 Openbaar bestuur, publieke sector, sturen en bestuurskunde	442
2.1 Sferen in de samenleving	442
2.2 Wat is bestuurskunde?	444
2.3 De wereld van de publieke sector	445
3 Van Weber naar NPM en NPG	452
3.1 Het bureaucratiemodel van Max Weber	452
3.2 Kritiek op de neutrale ambtenaar	454
3.3 Het Nieuw Publiek Management (NPM): een nieuw paradigma	456
3.4 Van NPM naar NPG: New Public Governance	457
3.5 Slot	459
4 Hoeveel en welke overheid willen we?	459
4.1 Het bbp als maatstaf?	459
4.2 Het aantal ambtenaren: hoeveel en zijn er te veel?	460
4.3 Interne verschuivingen	461
4.4 De overheid: een bedrijf?	463
4.5 Hervormen op zijn Belgisch/Vlaams?	464
4.6 Slot	465
5 Binnenlands bestuur als object van beleid en macht	465
5.1 Bestuursvormen in het binnenlands bestuur	465
5.2 Het management van bestuurlijke relaties	467
6 Beleidsvorming en de verhouding tussen politici en ambtenaren	468
6.1 Inleiding	468
6.2 De klassieken en de modellen: de beleidsvoorbereiding	468
6.3 Beleid is ook beleidsuitvoering, uitvoering is ook beleid	470
6.4 Beleidsnetwerken	471
7 Uitleiding	472

Hoofdstuk 11

Democratie en vertegenwoordiging

1 Inleiding: democratie is nooit af	480
2 Wat is democratie?	483
2.1 Op zoek naar een onmogelijke definitie	483
2.2 De democratische paradox	486
2.3 De centrale principes van de liberale parlementaire democratie	487
2.4 Classificaties	489

2.5 Hedendaags debat over democratie: deliberatieve democratie	491
2.6 Democratie krijgt meer betekenis dankzij niet-democratische systemen	494
2.7 Criteria en voorwaarden van democratie	496
3 Bestanddelen van democratie	500
3.1 Welke meerderheid?	501
3.2 Door, voor en van het volk	501
3.3 Spanning tussen de bestanddelen	504
4 Pacificatiedemocratie	505
4.1 Consensus- vs. meerderheidsdemocratie	505
4.2 Consociationalisme	507
4.3 Voorwaarden voor pacificatiedemocratie, met een bijzondere rol voor de elites	508
4.4 Hedendaagse betekenis en functioneren?	509
5 Democratie en vertegenwoordiging	511
5.1 Inleiding	511
5.2 Geschiedenis van het begrip 'vertegenwoordiging'	513
5.3 Betekenis van vertegenwoordiging	514
5.4 Vormen van vertegenwoordiging	516
6 Modellen van vertegenwoordiging	518
6.1 Delegate-model	518
6.2 Trustee-model	519
6.3 Mandate-model	520
6.4 Resemblance-model	522
6.5 'Creatieve' vertegenwoordiging	522
6.6 Vertegenwoordiging van bovenaf of van onderuit; controle vooraf of achteraf	524
7 Uitleiding	528

Hoofdstuk 12

Kiesstelsels

1 Inleiding	538
2 Meerderheidsstelsels	538
2.1 Soorten meerderheidsstelsels	538
2.2 Het FPTP-stelsel in het Verenigd Koninkrijk	540
2.3 Het tweerondenstelsel in Frankrijk	542
2.4 Voor- en nadelen van meerderheidsstelsels	543
3 Proportionele stelsels	544
3.1 Soorten proportionele stelsels	544
3.2 Determinanten van proportionaliteit	545
3.3 Het lijst PR-stelsel in Nederland	546
3.4 Voor- en nadelen van proportionele stelsels	547

4	Gemengde stelsels	549
4.1	Soorten gemengde stelsels	549
4.2	Het MMP-stelsel in Duitsland	549
5	Kiesstelsels en partijssystemen	550
6	De geschiedenis van de Belgische kiesstelsels	551
6.1	Het cijnskiesrecht (1831-1893)	551
6.2	Het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen (1893-1921)	552
6.3	Het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen (1921-1948)	553
6.4	Uitbreiding van het AES naar vrouwen	554
6.5	Hervormingen in de jaren 1980 en 1990	555
6.6	De invoering van de provinciale kieskringen	555
6.7	De zesde staatshervorming	556
7	De verkiezing van de Kamer van Volksvertegenwoordigers	557
7.1	De kieskringen	557
7.2	De verdeling van de zetels over de partijen	559
7.3	De aanwijzing van de gekozen titularissen en de opvolgers	561
7.4	Opkomstplicht, blanco en ongeldige stemmen	563
7.5	De gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen	564
7.6	Elektronisch stemmen	564
8	De verkiezing van de deelstaatparlementen ..	565
8.1	Het Vlaams Parlement	565
8.2	Het Waals Parlement	565
8.3	Het Brussels Hoofdstedelijk Parlement	565
9	De lokale verkiezingen	566
9.1	De gemeenteraadsverkiezingen	566
9.2	De provincieraadsverkiezingen	568
10	De Europese verkiezingen	570
11	De rol van voorkeurstemmen	571
12	Uitleiding: kiehervormingen	574

Hoofdstuk 13 *De Europese Unie*

1	Inleiding	584
2	Het Europese integratieproject: historisch overzicht	585
2.1	Hoe het begon	585
2.2	Verdieping van de Europese integratie	586
2.3	Aarzeling en nationale soevereiniteit	589
2.4	Uitbreiding van de Europese club	589
2.5	Uit de Europese Unie stappen?	591
3	De instellingen van de Europese Unie: hoe werkt de Unie?	591

3.1	Soorten beslissingen	591
3.2	Europese instellingen en organen	593
4	Europese integratietheorieën	596
4.1	Neofunctionalisme	596
4.2	Intergouvernementalisme	598
4.3	Verfijningen van de grote theorieën	599
4.4	Nieuw institutionalisme	601
4.5	Comparativisme	604
4.6	'Multi-level governance'	605
5	De invloed van de EU op de nationale politiek: europeanisering	606
5.1	Europeanisering als onderzoeksdomein	606
5.2	Een voorbeeld: de impact van de EU op de begrotingen van de lidstaten	609
6	Politiek debat: wat voor EU willen we?	611
6.1	Contestatie van het Europese project	611
6.2	Een democratisch deficit?	613
7	Uitleiding	618

Hoofdstuk 14 *Internationale politiek*

1	Inleiding: internationale politiek in een geglobaliseerde wereld	626
2	Internationale betrekkingen: vier theoretische scholen	627
2.1	Het realisme	628
2.2	Het liberalisme	630
2.3	Het radicalisme	634
2.4	Het constructivisme	635
3	Actoren in de wereldpolitiek	637
3.1	Staten en hun buitenlands beleid	637
3.2	Internationale organisaties	638
3.3	Niet-statelijke actoren	641
4	De grote thema's	642
4.1	Oorlog en vrede	642
4.2	Internationale politieke economie	643
4.3	Transnationale vraagstukken	644
4.4	De internationale liberale wereldorde onder druk?	644
5	Uitleiding: waarover gaat het in internationale politiek?	646

Woord vooraf

Voor u ligt de zevende, herziene uitgave van *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen*. De eerste editie verscheen in 2011 als een uitwerking van *De kleermakers en de keizer. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen* (september 2006). Al meer dan tien jaar is door velen hard gewerkt aan dit handboek.

De opzet bleef al die tijd onveranderd. *Een plattegrond van de macht* is een inleidende kennismaking met politiek en politicologie. Volledigheid noch specialisatie is wat we beogen. We leggen wel een stevige basis, waarna iedereen via de vele referenties zelf op verkenning kan gaan in de wondere wereld van politiek en politicologie. Zo is het boek ook na de laatste les nuttig.

De kennismaking verloopt langs 14 hoofdstukken. Uiteraard beginnen we met de vraag wat politiek (hoofdstuk 1) en politieke wetenschappen (hoofdstuk 2) precies zijn. Politieke wetenschappen zijn geen waardevrije discipline, maar dat betekent daarom niet dat de denkkaders waarmee politicologen werken gelijkgesteld kunnen worden aan ideologieën (hoofdstuk 3). Die zijn heel belangrijk in het politieke bedrijf, maar om idealen te realiseren is macht (hoofdstuk 4) nodig. Macht is in elk systeem ongelijk verdeeld: ook in een democratie bestaan elites (hoofdstuk 5). Gelukkig kan ook de massa participeren in de politiek (hoofdstuk 6), bijvoorbeeld via de – zeker in België almachtige – politieke partijen (hoofdstuk 7). Deze kernactoren spelen een essentiële rol in het parlement (hoofdstuk 8) en in de regering (hoofdstuk 9). Deze publieke instellingen

proberen het maatschappelijk verkeer te reguleren, en dat doen ze o.a. via het openbaar bestuur (hoofdstuk 10). In heel veel landen spelen deze processen zich af binnen een democratie (hoofdstuk 11). Binnen zo'n regime zijn vertegenwoordiging en verkiezingen (hoofdstuk 12) cruciaal. Omdat de politiek zich niet tot het statelijk niveau beperkt, belichten we in de twee laatste hoofdstukken de Europese (hoofdstuk 13) en internationale (hoofdstuk 14) politiek.

De hoofdstukken zijn langs een terugkerend patroon opgebouwd: wat betekenen de centrale concepten, actoren, instellingen of processen? Wat is hun geschiedenis? Welke zijn de voornaamste auteurs en benaderingen die ons inzicht kunnen geven? Welke debatten worden erover gevoerd, vanuit welke invalshoeken worden ze bekeken? Hoe kunnen we al die verschijnselen classificeren, in soorten met specifieke kenmerken opdelen en zo beter leren begrijpen? Welke vragen kunnen we er ons als kritische burgers en wetenschappers over stellen? De richtvragen aan het begin van elk hoofdstuk leiden je stap per stap naar het antwoord op deze kwesties.

Om zo dicht mogelijk bij de leefwereld en kennis van de meerderheid van de lezers te blijven en om de informatie voor hen zo bruikbaar mogelijk te maken, hebben we de uiteenzetting vanuit een Vlaams-Belgische case opgezet. Een handboek in comparatieve politicologie is dit dus niet. Dat wil zeggen dat we aantonen hoe de regering, het parlement of het openbaar bestuur in België werkt. We richten ons daarbij vooral op het federale beleidsniveau.

In dit handboek staan de meest actuele wetenschappelijke onderzoeksresultaten of de laatste empirische data niet centraal. Ze onderbouwen het boek, maar zijn er niet de kern van. In latere cursussen komen ze ongetwijfeld aan bod. Met *Een Plattegrond van de macht* brengen we fundamentele inzichten en bouwstenen die lezers in staat stellen om zelf kritisch en gefundeerd na te denken over politieke en sociale verschijnselen. Daartoe zijn kennis van en inzicht in de basics van de politiek en de politieke wetenschappen onmisbaar.

Ondertussen is ook de vorm van dit handboek geëvolueerd. Onderzoek toont aan dat studenten beter memoriseren wanneer de lay-out hen daarbij helpt. Daarom kregen de pagina's van dit handboek een grondige facelift: het lettertype en het formaat werden aangepast om meer witruimte te creëren. Lange stukken tekst kregen witlijnen en tussentitels, citaten zijn in de verf gezet. Bovendien leiden we de student door elk hoofdstuk met enkele richtinggevende vragen, en een duidelijke, verkorte inhoudstafel die bij het begin van elk hoofdstuk de structuur aangeeft. Zo zijn vorm en inhoud nog meer één.

Wat u in de hand hebt is het werk van velen. Van alle huidige auteurs, maar ook van zij die in de afgelopen jaren bijdroegen tot eerdere versies: dank aan Wouter Blomme, Tine Boucké, Karen Celis, Sigrid De Wilde, Floor Eelbode, Steven Lannoo, Manu Mus, Kasper Ossenblok, Sofie Staelraeve, Hilde Van Liefferinge en Tom Verstraete. Ik wil ook Kaat Teerlinck danken, omdat ze met vragen en opmerkingen van studenten over het

handboek en met haar schitterende ondersteuning helpt om het jaar na jaar te verbeteren. Bijzondere dank aan Wannes Swings voor zijn uitermate goede eindredactie, en dank aan Stefaan Verboren om dit alles in de juiste beeldtaal om te zetten. En uiteraard ook een dikke merci aan redacteur Isaac Demey en aan Lies Poignie, de beste uitgeefster die een auteur zich kan wensen.

- Carl Devos, september 2019

Politics is a system of interactions in any society through which binding or authoritative allocations are made and implemented. (Easton 1965a:52)

Hoofdstuk 1

Wat is politiek?

Carl Devos

Hoofdstuk 1. ***Wat is politiek?***

1. **Inleiding**

2. **Wat is politiek? Op zoek naar een omschrijving**

- 2.1. Oorsprong van het begrip
- 2.2. Politiek en territorium (en bevolking)
- 2.3. Van nachtwaker naar nanny
- 2.4. Eindeloze reeks definities

3. **Geschiedenis**

4. **Indelingen**

- 4.1. De dimensies van Heywood
- 4.2. Domein- en aspectbenaderingen

5. **De relativiteit van indelingen: over Schmitt en Easton**

- 5.1. Carl Schmitt
- 5.2. David Easton
- 5.3. Synthese
- 5.4. Conflicten

6. **Uitleiding**

Hoofdstuk 2. ***De wetenschap der politiek***

Hoofdstuk 3. ***Ideologieën***

Hoofdstuk 4. ***Macht***

Hoofdstuk 5. ***Elites***

Hoofdstuk 6. ***Politiek en de massa***

Hoofdstuk 7. ***Partijen en partijsystemen***

Hoofdstuk 8. ***Staat en parlement***

Hoofdstuk 9. ***De regering***

Hoofdstuk 10. ***Openbaar bestuur***

Hoofdstuk 11. ***Democratie***

Hoofdstuk 12. ***Verkiezingen en kiessystemen***

Hoofdstuk 13. ***De Europese Unie***

Hoofdstuk 14. ***Internationale politiek***

Vragen

1. **Hoe** kunnen we het begrip politiek omschrijven?
2. **Waarom** moeten we dat weten en waarom is dat geen evidente vraag?
3. Wat is de **oorsprong en geschiedenis** van het begrip?
4. Waarom is politiek een wezenlijk **betwist** begrip?
5. Welke **indelingen** kunnen we gebruiken om de vele omschrijvingen van politiek te structureren?
6. Hoe klinkt een **synthese-omschrijving** van politiek?
7. Wat is het belang van **verschil en conflict** voor politiek?

1. Inleiding

Politicologie als integratiewetenschap

Een politicoloog bestudeert 'de politiek'. Dat is een van de weinige kenmerken die hem of haar identificeren of onderscheiden. De eigenheid van de politicologie als discipline gaat vaak niet verder dan deze mededeling. Op de studie van de politiek heeft de politicologie evenwel geen monopolie. Ook vanuit andere disciplines – zoals sociologie, psychologie, geschiedenis, recht, economie, communicatiewetenschappen – wordt politiek bestudeerd. Wat een politicoloog tot politicoloog maakt, is niet zozeer dat hij uitsluitend politiek als studieonderwerp heeft, maar vooral dat hij het meest van alle andere sociale wetenschappers politiek bestudeert en alle nuttige inzichten uit die andere disciplines integreert en toepast op het domein van de politiek. De politicologie is m.a.w. een **integratiewetenschap** waarin inzichten en methodes uit zusterdisciplines als ondersteuning gebruikt worden voor de studie van politieke verschijnselen en processen. Daaruit zijn eigen invalshoeken, inzichten, technieken en een onderzoeksagenda ontstaan.

Wat is het studiedomein van de politicologie?

Een inleiding op de politieke wetenschappen kan niet anders dan starten met de evidente vraag: wat is politiek? Met andere woorden: wat is het studiedomein van de politicologie? Wat maakt verschijnselen en processen tot politieke, dus tot politicologisch relevante verschijnselen en processen? Die vraag is **fundamenteel**, maar zeker niet evident. Ze is fundamenteel omdat ze raakt aan de essentie van de discipline, haar afbakening en inhoud. Ze is niet evident, omdat politiek moeilijk te omschrijven is. Er zijn weinig criteria die het mogelijk maken om een correcte definitie of omschrijving van een foute of minder goede te onderscheiden. Vaak blijft die omschrijving dan ook vaag, zoals in de visie dat politiek 'betrekking heeft op het sturen van een samenleving' of 'op het geheel van afspraken die nodig zijn om het geordend leven in een grote groep mogelijk te maken'.

Omschrijving van politiek is het onderwerp van politicologische en politieke discussies

De omschrijving van politiek is het onderwerp van politicologische – bijvoorbeeld, moeten we de besluitvorming in een turnclub ook bestuderen of niet? – maar ook van politieke discussies. Dat komt o.a. omdat wat

politiek is, volgens veel definities datgene is wat door de staat, door de overheid geregeld mag, kan of zelfs moet worden. Wat politiek is, wordt vatbaar voor politiek en dus voor collectief, lees **overheidsoptreden**. 'Politieke' kwesties worden immers via politieke instellingen en dus via specifieke, publieke (in tegenstelling tot privé)regels en methoden behandeld. Politiek is als het ware een deeldomein van de samenleving, met vage, veranderende grenzen. Vandaar de vaak gehoorde discussie: is dit een politiek probleem? Mag of moet de politiek zich daarmee bezighouden? Wat is de reikwijdte van politiek? Dat is nog iets anders dan de vraag welke inhoud de politiek binnen die grenzen moet krijgen, welk beleid er t.a.v. politieke problemen gevoerd moet worden.

De essentie van politiek is dat er geen eensgezindheid over is

Het beantwoorden van de vraag 'wat is politiek' is niet enkel fundamenteel en delicaat, maar ook noodzakelijk. Dat antwoord is het onderwerp van het eerste hoofdstuk. Over de bestanddelen, de basisingrediënten of sleutelconcepten van politiek bestaan zoveel verschillende visies, dat een unanieme definitie van politiek nooit zal bestaan. Het behoort zelfs tot de essentie van politiek dat er geen eensgezindheid is over wat politiek is, toch in een vrije samenleving. Politiek gaat immers over macht, over belangen en waarden, over keuzes en beslissingen in een competitieve omgeving van schaarste van middelen en verdeeldheid over doelstellingen en prioriteiten, over de koers van onze samenleving. Wellicht is de meest eenvoudige van alle definities van politiek: alles wat te maken heeft met het **besturen** van een samenleving.

Voor van der Brug en Heemskerk (2017) vormen besluitvorming, conflict en macht de drie sleutelbegrippen van politiek. Politiek gaat over macht en conflicten rond bindende beslissingen. Deze auteurs merken terecht op dat er weliswaar geen algemeen aanvaarde definitie van politiek bestaat, maar dat dit niet wil zeggen dat politicologen zich allemaal met volstrekt andere onderwerpen bezighouden. "Wel is het zo dat de politicologie als wetenschappelijke discipline niet heel scherp afgebakend is van andere onderzoeksvelden, zoals economie of sociologie." (2017:16)

2. Wat is politiek? Op zoek naar een omschrijving

2.1. Oorsprong van het begrip

Politiek is (de hoogste menselijke activiteit in) de samenleving

De term 'politiek' is afkomstig van het Oudgriekse *politeia* (*politika*), dat verwijst naar alles wat betrekking heeft op de *polis*, op de burgerlijke samenleving, op het leven als burger in de samenleving en op het bestuur van de gemeenschap. De bestuurlijke context waarin deze term begrepen moet worden, is die van de *polis* of stadstaat. Het adjectief *politikos* ('de burger of *polis* betreffend') stond er tegenover *idiotikos*, dat 'privé' of 'individueel' betekende. Een *politès* was dus een burger in zijn hoedanigheid van 'publiek persoon', terwijl een *idiotès* verwees naar diezelfde burger in zijn privéleven. Verder is het voor een goed begrip van de Griekse *polis* van belang dat er nog geen onderscheid gemaakt werd tussen 'publiek' en 'politiek'.

Van **Aristoteles** is de uitspraak dat de mens "van nature een (sociaal) politiek dier" is: politiek is niet enkel onvermijdelijk, maar ook de hoogste menselijke activiteit, dé activiteit die ons van andere soorten onderscheidt. De mens kan enkel zijn natuur uitdrukken via het redeneren, via de participatie in een politieke gemeenschap die het algemeen belang zoekt via discussie en die dat algemeen belang nastreeft door acties waartoe iedereen moet bijdragen. Dat is een heel andere invulling dan die van de Amerikaanse politicooloog Harold **Laswell** (1902-1978), die politiek in 1936 in een boektitel de befaamde omschrijving gaf "who gets what, when, how".

2.2. Politiek en territorium (en bevolking)

Territorialisering van de politiek (en de samenleving)

Politiek heeft betrekking op een samenleving die verbonden is aan een **territorium** (zoals staten, de EU of internationale organisaties van staten). Er zijn ook niet-territoriaal gebonden 'verenigingen' waarbij men zich kan aansluiten, denk aan de katholieke kerk. Zo'n lidmaatschap van niet-territoriaal gebonden samenlevingen kan erg verschillen. Het lidmaatschap van een studentenclub is vrijblijvender en minder omvattend dan dat van de katholieke kerk, namelijk gericht op

enkele specifieke doelen en activiteiten. Het vat niet alle aspecten van het leven. Er gelden wel regels binnen de studentenclub, maar die regelen slechts een beperkt deeldomein van het studentenleven en de studentengemeenschap.

Wie lid is van een territoriaal gebonden samenleving, moet evenwel alle regels volgen die op dat territorium gelden. Ze gelden voor iedereen en veel omvangrijker, ze regelen veel verschillende levensdomeinen. Dat is een ander lidmaatschap dan het functionele lidmaatschap van een organisatie. Wie aan het territoriale lidmaatschap van een staat wil ontsnappen, moet als het ware verhuizen naar een ander territorium, waar dezelfde of andere regels gelden. Vandaag neemt de territorialisering van politiek vooral de vorm van staten aan. Deze territorialisering van politiek is geen feit, maar een historische evolutie, die ook weer kan omslaan. Die is intern in verschillende territoria verdeeld (gemeenten, provincies, gemeenschappen en gewesten) en engageert zich samen met andere staten in internationale verbanden. Zoals verderop in dit handboek zal blijken, is de staat vandaag minder dominant dan pakweg een eeuw geleden. Processen van decentralisering, federalisering en Europese integratie maken dat andere territoriale verdelingen van de samenleving belangrijker zijn geworden. Bovendien is ook de macht van niet-statelijke actoren, zoals Google, Facebook of Apple, heel sterk toegenomen. Hun, ook politieke, invloed is vaak veel groter dan die van staten.

Politiek als activiteit om in de samenleving bindende collectieve beslissingen te nemen

Het is evident dat er op een dergelijk territorium ook mensen moeten leven voordat er van politiek sprake kan zijn. Naast de vereiste van (onafhankelijk) grondgebied, heeft politiek zoals we die in het voorliggende boek begrijpen, ook betrekking op een **bevolking**, een samenleving. Politiek wordt soms omschreven als de activiteit via dewelke in die samenleving bindende collectieve beslissingen worden genomen, waarmee men de problemen die voortkomen uit het leven in die samenleving vreedzaam probeert op te lossen.

2.3. Van nachtwaker naar nanny

Afspraken over wat de politiek mag of moet doen

Politiek varieert tussen het regelen van een heel beperkt aantal aspecten van die samenleving tot het heel diep ingrijpen in allerlei kleine aspecten van die

samenleving. De politiek kent over de tijd heen een evolutie: in de loop van de 19de eeuw moest de politiek zich maar met een beperkt aantal zaken inlaten. Dat kwam neer op een soort **minimal state**, die vooral zorgde voor orde en tucht, de bescherming van grenzen en van het eigendomsrecht, en die slechts een beperkt aantal ‘verzorgende taken’ opnam waarvoor ook belastingen nodig waren.

Daartegenover staat de hedendaagse **nanny state**, de alomtegenwoordige, ‘interventionistische’ welvaartsstaat die zich op vraag van velen over veel en veel verschillende onderwerpen moet buigen. “De politiek moet optreden”, horen we vaak, of “dat is de verantwoordelijkheid van de politiek”. Dat gaat over onderwerpen waarvan nog maar decennia geleden gedacht werd dat de politiek zich daar niet mee hoefde te bemoeien. De afspraken over wat de politiek mag of moet doen, variëren dus door de tijd heen en op basis van ‘de behoeften aan politiek’ binnen de samenleving die de politiek moet organiseren. De manier waarop de politiek dat doet – de vorm van het politieke bestuur – kan sterk verschillen. De studie van die variatie – classificatie van politieke systemen – is een centraal onderwerp van de politicologie. Via die **classificaties** proberen politicologen inzicht te krijgen in het ontstaan en functioneren van al die vormen van politiek.

2.4. Eindeloze reeks definities

Drie aspecten

Politiek kan immers veel zijn: het gebruik van macht, de bindende publieke allocatie van schaarse waarde, het beheer van de staat, het nemen van collectieve beslissingen, de kunst van het besturen of regeren, het georganiseerde meningsverschil, de kunst van het haalbare, de strijd om belangen, de organisatie van conflict en consensus, de bepaling van wie wat wanneer en hoe krijgt enz. Politiek als “the process through which power and influence are used in the promotion of certain values and interests” (Danzinger 2005:4). Een definitie van politiek opmaken die alle elementen omvat die we intuïtief als ‘politiek’ beschouwen, is volgens Hague, Harrop en McCormick onmogelijk. Deze auteurs vatten de essentie van politiek (“the process by which people negotiate and compete in the process of making and executing shared or collective decisions”) samen in drie aspecten: politiek is

“*a collective activity, occurring between and among people. [...] It involves making decisions on matters affecting two or more people, typically to decide on a course of action, or to resolve disagreements. Once reached, political decisions become authoritative policy for the group, binding and committing its members.*” (Hague, Harrop & McCormick 2016:6)

Almond gaat in deze lijn verder: “The core of politics, however, is about human beings making important decisions for themselves and for others” (Almond e.a. 2008:1).

Politiek als ontologisch statement

Politiek is “the process by which communities pursue collective goals and deal with their conflicts authoritatively by means of government” (Sodaro 2004:30). Politicologie is dan “a set of techniques, concepts and approaches whose objective is to increase the clarity and accuracy of our understanding about the political world” (Danziger 2003:6). Als mensen politiek bestuderen, dan maken ze als het ware een **ontologisch** statement, omdat hiermee alvast impliciet een begrip van wat politiek is, vervat moet liggen. Zeggen dat je politiek bestudeert, impliceert dat het moet bestaan en dat je het kan bestuderen, dat het te vatten is. Daarom moeten we kunnen achterhalen wat de aard – *the nature* – van ‘het politieke’ is. En dat is onduidelijk. Nochtans heeft het antwoord op die vraag belangrijke epistemologische³ gevolgen.

Zeër breed of zeer precies?

Voor sommigen moet politiek een zeer breed begrip zijn: “The political is an adjective that can be applied to a whole range of activities. Or at least it should be” (McAuley 2003:3). Wie politiek omschrijft als “the activity through which people make, preserve and amend the general rules under which they live” (Heywood 2013:2), komt inderdaad tot een heel brede invulling. Hij vult aan dat politiek “is thus inextricably linked to the phenomena of conflict and cooperation” (Heywood 2013:2). Voor anderen dan weer moeten we politiek zeer precies omschrijven:

“*The variety of definitions is extensive. But if we are to study and understand this pervasive phenomenon, we must be precise about what it means, and take care to define and use this term and others in a generally acceptable and consistent way.*” (Jackson & Jackson 1997:6)

Voor de eerste past politiek bijna overal op, de ander wil het precies omschrijven. Op de vraag ‘wat is politiek?’ bestaat “helaas geen antwoord [...] dat niet voor bestrijding vatbaar is. Politicologen verschillen onderling grondig van mening over de manier waarop de politieke werkelijkheid het best kan worden gekend en hanteren, in samenhang daarmee, ook sterk uiteenlopende omschrijvingen van het object van hun wetenschappelijke bezigheid – politiek. [...] Het meningsverschil richt zich onder meer op de reikwijdte van politiek.” (van Putten 1994:29)

Open en rekbaar begrip

Een van de manieren om politiek toch te omschrijven, is na te gaan welke betekenis aan dit begrip in de geschiedenis is gegeven. Bij wijze van spreken. In de volgende paragraaf komt een heel eigenzinnige en selectieve keuze van enkele hoogtepunten uit het denken over politiek aan bod. Enkele van de vele honderden, duizenden mogelijkheden. Dat korte, niet representatieve overzicht moet illustreren hoe uiteenlopend politiek in de loop van de geschiedenis ingevuld is. Het begrip is dus open en rekbaar. Het zijn evenwel belangrijke ‘gezichten van politiek’, die bepalend zijn voor de (ook hedendaagse) invulling van dat complex concept.

3. Geschiedenis

De mens als burger van de samenleving

Het woord politiek is, zoals gezegd, afgeleid van het Griekse *politika*, dat verwijst naar ‘de zaken die met de polis te maken hebben’. *Polis* verwijst naar de stadstaten, naar de stedelijke samenleving in het klassieke Griekenland. Griekenland bestond, in de 6de-5de eeuw v.C., uit een reeks van dergelijke zelfstandige politieke gemeenschappen, de stadstaten. De *polis* stond voor de geordende samenleving, alleen daarin kon de mens tot volle ontplooiing komen. De mens is lid van de geordende gemeenschap en hoorde ook deel te nemen aan het publieke leven ervan: de mens als burger van de polis (**zoön politikon**). Wie zich niet of nauwelijks inliet met het wel en wee van de polis, was een *idiotès*. Van bij het ontstaan is de conceptuele betekenis van ‘politiek’ echter meerduidelijk. Dat blijkt reeds uit Aristoteles’ (384-322 v.C.) traktaat *Politica*, de eerste theoretische verhandeling over politiek.

Iedereen moet op zijn manier bijdragen tot de staat

Voor het begin van politiek wordt vaak naar **Plato** (427-347 v.C.), de leermeester van Aristoteles, verwezen. Bekend zijn bijvoorbeeld de filosofische dialogen *Politikos* (*De Staatsman*) en vooral *Politeia* (*Het Bestel*), een werk dat tussen 380 en 370 v.C. geschreven zou zijn. De leermeester van Plato, **Socrates**, is er min of meer alomtegenwoordig in. Het verhaal in dialoogvorm speelt zich wellicht af rond 410 v.C. Het is hét “voorbeeld van alle andere bespiegelingen over een heilstaat”, aldus vertaler Molegraaf in een zeer toegankelijke vertaling van dit meesterwerk (2000).

Plato gelooft sterk in **arbeidsverdeling**, waardoor iedereen, in het belang van de hele samenleving, zijn eigen vaardigheden en talenten optimaal kan ontwikkelen. Iedereen moet op zijn manier bijdragen tot de staat. De staat is een organisch geheel en iedereen heeft daarin een specifieke plaats. Burgers moeten zichzelf zien als een deel van een groter geheel en de regels van dat geheel respecteren. De vrije wil is ondergeschikt aan het staatsbelang en de leiding van de staat ligt bij een daartoe speciaal opgeleide groep van wijzen, een klasse van koningen-wijsgeren. Die zijn, geheel onbaatzuchtig, enkel bezig met het goede bestuur van de staat, ze werken enkel voor het algemeen belang. Gewone burgers bemoeien zich niet te veel met het bestuur van de staat en moeten vooral werken, de vrije wil is ondergeschikt aan het staatsbelang.

Politiek stelt ons in staat om echt menselijk te leven

Aristoteles nam deze invulling van politiek als een organisch gegroeid geheel van zijn leermeester over: zonder ingreep van buitenaf zullen politieke gemeenschappen zich spontaan ontwikkelen. Volgens deze filosoof was een volwaardig menselijk leven – **eudaimonia** of het goede leven – enkel mogelijk binnen een politieke gemeenschap. Daar communiceren en overleggen we met anderen. Het eudemonisme (*eu*, ‘goed’ en *daimon*, ‘ziel’) staat voor het streven naar geluk, naar een ‘goede ziel’. Dat goede leven verwijst niet naar genot, maar naar een volwaardig leven waarin alle menselijke capaciteiten beleefd kunnen worden om zo alle morele deugden te ontwikkelen.

De politiek is dus niet beperkend, maar laat integendeel mensen toe om volwaardig te leven. Al geldt dat bij Aristoteles enkel voor vrije mannen, niet voor kinderen, vrouwen, vreemdelingen of slaven, die in de politiek geen enkele rol konden spelen. De polis was immers niet

enkel een institutioneel gegeven, het was een **morele en politieke gemeenschap**. Politiek is niet beperkend, maar stelt ons daarentegen in staat om echt menselijk te leven en ons te bevrijden van de beperkingen van ons privéleven. Wie zich enkel om zijn eigen zaken bekommert, leeft geen volwaardig leven. Het nastreven van het goede leven impliceerde betrokkenheid bij de publieke zaak, beraadslagen, toespoken houden, recht spreken, verantwoordelijkheid dragen enz.

Kortom, alle menselijke capaciteiten volwaardig tot uiting laten komen. De polis is m.a.w. gericht op autonomie en zelfbestuur, waarin de directe democratie (zie hoofdstuk 11) als waarde en doel op zichzelf belangrijk is. Bij Aristoteles verwijst politiek, de **meesterwetenschap**, in zijn meest algemene betekenis naar de zoektocht naar de Goede Samenleving, naar het nastreven van het goede leven d.m.v. deelname aan de publieke zaak in de context van de polis. Politiek is bij Aristoteles altijd gebaseerd op dialoog, het is een sociale activiteit.

Politiek als uitdrukking van het republikeinse regime

Bij de Florentijn Niccolò **Machiavelli** (1469-1527) is *politico* of het *vivere civile* de uitdrukking van het republikeinse regime. Dat beschreef hij vooral in zijn *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, ofte de commentaren bij de eerste tien boeken van Titus Livius. Maar veel bekender van deze auteur is uiteraard zijn *Il Principe* (vertaald als *De Vorst* of *De Heerser*, geschreven tussen 1513 en 1515, verschenen in 1532). Daarin gaat het niet over de republiek en de voordelen van het *vivere politico*. Het is een verhandeling over de vraag hoe vorsten macht kunnen verwerven en nadien behouden, hoe ze hun staat moeten besturen. In dat boek duikt het woord *politico* in de aristotelische betekenis niet op. Machiavelli was zelf bestuurder, vanaf 1498 was hij een tijdlang het hoofd van de tweede kanselarij van de republiek Firenze. Als de Medici in 1513 terugkeren, wordt hij gevangengenomen en gefolterd maar na gratie van de paus (Giovanni de Medici was als eerste Florentijn tot paus gekozen, Leo X, 1513-1522) wordt hij vrijgelaten en trekt hij zich terug in de heuvels van Firenze om te schrijven.

Hij schrijft onder andere **De Vorst**, een reeks adviezen aan de Florentijnse leider Lorenzo dei Medici (1452-1519) die Italië moet verenigen. Helaas gaf die Machiavelli geen baan in ruil voor al die ongevroegde adviezen. Het boek verscheen pas voor het eerst in 1532. Machiavelli was op zoek naar een *principe nuovo*

(nieuwe vorst) om de vreemdelingen te verdrijven en Italië te herenigen. Hij wou de Katholieke Kerk verbannen uit de Florentijnse stadstaat en Italië weer zo groot en machtig maken als het oude Rome. Zijn werk raakte dan ook snel op de Index (*Index librorum prohibitorum* of lijst van verboden boeken, van 1559 tot 1966 een door de paus opgestelde lijst van boeken die katholieken niet mochten lezen), waardoor de publicatie in Italië lang onmogelijk was. In 1553 verscheen in Parijs de eerste Franse vertaling, in 1560 in Basel de eerste Latijnse. In 1615 werd het vertaald in het Nederlands.

Politiek als techniek voor de instandhouding van de macht

In **Il Principe** – een van de bekendste politieke boeken uit de geschiedenis – komt een andere invulling van (hetzelfde woord) politiek naar voren. Het gaat om de techniek van de **macht**, om de middelen die nodig zijn om macht te verwerven en te behouden, om de staat te beschermen. In de periode van Machiavelli ontstaan de staten. Het begrip staat is afgeleid van het Latijnse **status regis**, of ‘de toestand van de vorst’. Na verloop van tijd wordt het begrip onpersoonlijker, tot het niet langer betrekking heeft op een persoon die de macht bezit, maar op de staat als *abstractum*. Politiek krijgt dan de negatieve associatieve betekenis van de **amorele kunst** die beoefend moet worden om de staat tegen binnen- en buitenlandse vijanden te beschermen. Politiek verwijst dan naar het nieuwe verschijnsel staat en naar een techniek (sluw, geslepen) om met macht om te gaan. Nog een hele tijd zal er concurrentie zijn tussen dit begrip van politiek en het origineel van Aristoteles, dat verwees naar het bedachtzame, deugdelijke, weloverwogen bestuur op basis van wijsheid en inzicht (in het Latijn *prudentia*).

Politiek als de organisatie binnen de staat

Wanneer op het einde van de 18de eeuw, met o.a. de **Franse revolutie**, nieuwe politieke stromingen ontstaan (conservatisme, liberalisme en later socialisme), groeit een nieuw, dynamisch begrip van politiek. Het verwijst niet meer naar Machiavelli's *mantenere lo stato*, maar naar de organisatie binnen de staat. Het is een uitdrukking van het verlichtingsideaal dat de mens en de samenleving vervolmaakt kunnen worden en dat daarvoor handelingen nodig zijn. Politiek staat hier voor de manier waarop het gedachtegoed van nieuwe stromingen gerealiseerd moet worden. Het gaat om de tegenstelling tussen allerlei **ideeën** over

hoe de samenleving georganiseerd moet zijn, om wat er moet gebeuren om het wenselijke te realiseren. Het impliceert dus ook de betrokkenheid van velen, niet enkel van de geprivilegieerde burgers of de heersers, maar van brede lagen van de bevolking. Deze betekenis is vandaag nog steeds populair. Het einde van grote ideologische tegenstellingen wordt dan ook vaak als het einde van de politiek gezien.

Verschillende conceptuele en associatieve betekenissen van politiek

Deze korte wandeling in de geschiedenis van het woord ‘politiek’ laat zien hoe hieraan verschillende betekenissen werden gegeven, niet enkel **conceptuele**, maar ook **associatieve**. Politiek als een groot moreel streven, als techniek om macht te behouden, of een reeks ideeën om de ideale samenleving te realiseren? Vandaag zijn er verschillende conceptuele en associatieve betekenissen van politiek in omloop. Bovendien beïnvloeden concrete verschijnselen in de politiek de hedendaagse betekenis van dit begrip. Sinds de klassieke oudheid is politiek omschreven als de zoektocht naar de beste staatsvorm om de menselijke deugden te realiseren, als de handelingen die nodig zijn om macht te verkrijgen, te behouden of uit te oefenen, als het handhaven van de vrede, als *the art of government*, als de organisatie van besluitvorming, als de kunst van het haalbare, als methoden ter verzoening van het onverzoenbare belangen, als ...

4. Indelingen: essentially contested concept?

Geen algemeen aanvaarde, objectieve wetenschapstaal

Zoveel tegelijk. Er bestaat geen door iedereen aanvaarde, onomstreden volledige betekenis van politiek. Vrijwel iedereen weet wat er ongeveer mee bedoeld wordt, maar de betekenis aflijnen is moeilijk. In de **omgangstaal** zorgt dat zelden voor problemen, in de wetenschap van de politiek is dat vervelend. Omschrijven wat temperatuur is, is niet evident, maar wellicht gemakkelijker dan het definiëren van het begrip politiek. **Temperatuur** duidt relatieve koude of warmte aan. Het gaat om een subjectieve waarneming, waarover iedereen een mening kan hebben (is het nu warm of niet?), ‘koud’ en ‘warm’

zijn bovendien woorden met een sterk associatieve betekenis. Temperatuur *an sich* heeft echter geen associatieve betekenis, het is de toe- of afname van koude of warmte gemeten (operationele betekenis) via de daling of stijging van temperatuuraanduiding (bv. Celsius, Fahrenheit) op een thermometer, die als meetinstrument op zijn beurt gebaseerd is op natuurwetenschappelijke kennis (bv. uitzetting en krimpings van gekleurde alcohol of kwik bij een zekere luchtdruk). De wetenschap beschikt hiermee over een algemeen aanvaard, objectief meetinstrument (de thermometer) om veranderingen in temperatuur heel precies te meten en zodoende ‘kouder’ of ‘warmer’ onmiskenbaar af te lezen. De ‘natuur’ heeft geen eigen taal, maar de wetenschap heeft een **universele taal** ontwikkeld om ondubbelzinnig over de natuur te communiceren. De sociale werkelijkheid zit vol taal, maar de wetenschap heeft geen universele taal om ondubbelzinnig over de sociale werkelijkheid te communiceren.

In de taal van de politiek is de betekenis van woorden de inzet van discussie en strijd

De politicoloog moet zoals andere sociale wetenschappers over en binnen de samenleving in de taal van die samenleving over politiek communiceren. Hij beschikt niet over een ‘objectieve’ **wetenschapstaal**. In de politiek bestaat veel warmte en koude, maar geen objectieve thermometer die aanduidt wat de temperatuur nu precies is. De wetenschappelijke taal over politiek is de taal van de samenleving en dus van de politiek zelf. In de taal van de politiek is de betekenis van woorden de inzet van discussie en strijd. De filosoof W.B. Gallie (1956) heeft het over *essentially contested concepts*, waarover eindeloos debat bestaat. Gallie onderscheidde vijf voorwaarden voor zo’n begrip, enkel de laatste is hier relevant. Met name dat verschillende stromingen een verschillende opvatting hebben over het correcte gebruik of de juiste interpretatie van het begrip, maar ook dat iedereen erkent dat het eigen gebruik of de eigen interpretatie door anderen, tot op zekere hoogte terecht, betwist kan worden. Gallie gaf zelf enkele voorbeelden: kunst, democratie, christelijke traditie. Het gaat om concepten waarvan de essentie continu onderwerp van debat is:

“what makes these concepts contested is the fact that they appear as signifiers with empirical referents, while they are actually essentially evaluative concepts. [...] Due to the fact that essentially contested

concepts are loaded terms, they become inextricably tied to the normative agenda of the user of the word." (Haugaard & Ryan 2012:10)

Alle centrale begrippen in de politiek zijn wezenlijk betwist

William **Connolly** gaat daar in zijn boek *The Terms of Political Discourse* (1983) verder op in en stelt dat alle centrale begrippen (macht, belang, vrijheid, elite, klassenstrijd, ideologie, etc.) in de politiek wezenlijk betwist zijn. De invulling van 'politiek' is open, zoals gezegd het onderwerp van 'politieke' strijd. Op de vraag 'wat is politiek?' bestaat

“no incontrovertibly right answer. There are many key concepts in the study of politics that are 'essentially contested', including politics itself. These essentially contested concepts reflect differing and competing interpretations of the world and human society. A politics student needs to understand these competing perspectives and different answers, and weigh them against the available evidence. But on many key issues the evidence is not conclusive. Ultimately, you will have to make up your own mind on many aspects of the subject and on the nature of politics itself.” (Leach 2008:17)

Politiek is een wezenlijk betwist begrip

Daarmee is politiek een clusterconcept, een tros- of **containerbegrip** dat bestaat uit allerlei onderdelen waarvan volgens Connolly (1983) geen ondubbelzinnige definities gegeven kunnen worden. De woorden die in de verduidelijking van het begrip 'politiek' gebruikt worden, worden zelf ook betwist. Kortom, politiek is een essentieel gecontesteerd of wezenlijk betwist begrip omdat alle bouwstenen die gebruikt worden om de inhoud ervan te bepalen, op zichzelf ook gecontesteerd zijn. Die contestatie komt voort uit het feit dat het om cruciale en geladen concepten gaat waarover verschillende visies, benaderingen, geen instemming kunnen bereiken. Einde van het debat? Neen. Al was het maar omdat niet iedereen deze analyse deelt.

Voor welke termen zijn er wél aanvaardbare omschrijvingen?

We moeten dus nagaan voor welke woorden we wel aanvaardbare omschrijvingen vinden. En ook als niet iedereen ze onderschrijft, moeten we sleutelbegrippen nu eenmaal **verduidelijken**, enkel dan is een gesprek mogelijk. Daarmee hoeven we het niet over alle aspecten en details eens te zijn, maar het vastleggen van

een kern is noodzakelijk om een gemeenschappelijke gesprekswaard te hebben. Het feit dat de betekenis van een begrip wezenlijk betwist wordt, ontslaat ons niet van de poging om woorden die we in de wetenschap van de politiek gebruiken, toch nauwkeuriger te omschrijven. Iedereen moet weten wat wij ermee bedoelen, welke verschijnselen we al dan niet met een begrip omvatten. Er is m.a.w. geen alternatief. Anders leidt overdreven relativisme ertoe dat geen enkele betekenis beter is dan een andere. Als we alle begrippen betwisten, dan staat niets nog vast en is elk gesprek onmogelijk.

Verscheidenheid en relativiteit zichtbaar maken

We moeten ons evenwel bewust zijn van de betwistbaarheid van elke definitie van politiek en van de centrale politieke begrippen. Maar laat dit bewustzijn precies de aanzet zijn om er veel aandacht en discussie aan te besteden. Het eerste wat mensen die politiek willen bestuderen en begrijpen moeten doen, is een taal aanleren om over politiek te spreken en zich bewust worden van de verschillende manieren waarop je naar politiek kan kijken. Dat zullen we in dit **inleidend handboek** veelvuldig beklemtonen. We proberen vaak de historische wortels van een centraal begrip, eventueel zelfs de etymologische achtergrond te schetsen en de geschiedenis ervan te vertellen. We presenteren stevast ook een palet van verschillende mogelijke definities van heel wat centrale begrippen. Niet om die te studeren, maar om de **verscheidenheid** en relativiteit zichtbaar te maken, om te onderlijnen dat elke omschrijving een specifieke keuze is, die we moeten expliciteren. We proberen die complexiteit ook zoveel mogelijk te verduidelijken door te tonen welke types of classificaties gemaakt zijn in de literatuur over een centraal concept. Soms zijn er min of meer algemeen aanvaarde standaarddefinities, die we dan ook naar voor schuiven, indien nodig suggereren we zelf een syntheseomschrijving.

Indelen om te begrijpen

We geven hierna een beknopt overzicht van de verscheidenheid om politiek te omschrijven via twee mogelijke – van de vele – ordeningen van al die betekenissen van het concept politiek. Het gaat hier dus niet om definities, maar om manieren om die in groepen in te delen. En zo politiek beter te begrijpen. We beginnen dat overzicht met de indeling van een bekende auteur van handboeken in de politieke wetenschappen: Andrew Heywood, die een wereldwijde bestseller *Politics* schreef.

4.1. Indeling 1: de dimensies van Heywood

Vier visies op politiek

We kunnen er dan wel geen eensgezindheid over bereiken, aldus Heywood (2013), we kunnen wel trachten om vele definities of visies te ordenen. Heywood onderscheidt vier visies op politiek, die elkaar soms overlappen. Het gaat vaak om verschillen in nuances: politiek als *the art of government*, als 'publieke zaken', als compromis en consensus en ten slotte als macht en de verdeling van middelen.

Politiek als 'the art of government'

1. Politiek is een kunst, geen wetenschap. De **kunst van het besturen**, van het uitoefenen van macht en controle in een samenleving, via het nemen en afdwingen van collectieve beslissingen, teneinde die samenleving zo goed mogelijk, in ieders belang te organiseren. Hier duikt dus de traditionele *polis*-betekenis van de Griekse stadstaten op. Politiek is dan alles wat de *polis* – vandaag zouden we zeggen de staat – aanbelangt. Dat impliceert dat de politicologie zich richt op de overheid en het overheidsoptreden. Politiek staat hier dus ook voor *polity*, voor een door een overheid bestuurd geografisch gebied, een systeem van sociale organisatie gecentreerd rond de overheid. Het studiedomein van de politicoloog is in dit geval het overheidsbeleid. Politiek in deze betekenis vinden we in een kabinet, het parlement, de administratie enz. Politiek wordt bedreven door een beperkte en specifieke groep van mensen, politici, ambtenaren, lobbyisten enz. De meeste mensen, activiteiten en instellingen van onze samenleving vallen dus buiten de politiek. Politiek is een staatsgebonden activiteit van *running the country*. Deze omschrijving is een overblijfsel van de tijd dat er boven en naast de staat minder andere processen waren die het leven in de polis stuurden. Als we nog verder afzakken, kunnen we politiek zelfs beperken tot de activiteit van staatsactoren die expliciet begaan zijn met de koers van een samenleving via een geëxpliciteerde visie daarover. Zo maken we het onderscheid tussen partijen als politieke actoren en de administratie als neutrale, niet-politieke actor.

Politiek als 'publieke zaken'

2. Volgens een tweede, bredere visie is politiek meer dan de overheid of de staat alleen, maar verwijst politiek naar *the public life*. Het onderscheid tussen het politieke en het niet-politieke valt dus samen met dat tussen **het publieke** en het private. Politiek is in

deze betekenis een ethische activiteit gericht op het realiseren van het goede voor de hele gemeenschap. Iedereen kan aan politiek doen als hij de gemeenschap wil vormgeven. Politiek kan dus overall bestaan. Maar waar stopt het publieke en begint het private? Is het 'publieke' het geheel van collectief gefinancierde en opgezette staatsvoorzieningen (van politie tot sociale zekerheid) gericht op het algemeen belang, en het 'private' het resultaat van vrij initiatief (gezin, onderneming, vakbonden, sportclubs enz.) gericht op de doelen of belangenverdediging van een kleine groep, eerder dan op het algemeen belang?

Politiek is dan de overheid(svoorzieningen) in ruime zin, d.w.z. allerhande activiteiten uitgeoefend door allerhande publieke organen. Ook de civiele samenleving heeft immers 'publieke' instellingen, omdat ze ten dienste staan van heel veel mensen of zelfs van iedereen (bv. ziekenfondsen of vakbonden). Het 'persoonlijke' valt dus buiten de politiek; politiek stopt aan de voordeur: wat binnen gebeurt, is geen zaak voor de politiek. De politicologie onderzoekt volgens deze visie alles wat de koers van de hele gemeenschap bepaalt, binnen of buiten het overheidsapparaat, bijvoorbeeld ook het optreden van verenigingen die begaan zijn met publieke zaken.

Politiek als compromis en consensus

3. Politiek als compromis en consensus, een derde invulling van politiek, verwijst niet zozeer naar de arena waar politiek al dan niet te vinden is, maar naar de manier waarop beslissingen genomen worden. Politiek wordt gezien als "a particular means of resolving conflict, that is, by compromise, conciliation and negotiation, rather than through force and naked power" (Heywood 2013:8). Hier wordt politiek vaak voorgesteld als 'de kunst van het mogelijke', als een soort van **techniek om problemen op te lossen** en mensen te verzoenen. Een politieke oplossing is er een waar via debat en onderhandeling wordt gepoogd om op het eerste gezicht onverzoenbare eisen met elkaar te verzoenen in een voor iedereen aanvaardbare oplossing, waarover dus consensus bestaat. Om dat goed te organiseren, is een spreiding van macht noodzakelijk, zodat iedereen de eigen belangen via discussie en overleg kan verdedigen. Politiek is een organisatievorm waarbij macht over velen verspreid is, waar politieke rechten (o.a. op participatie) en vrijheden bestaan en waar via onderhandeling en overleg conflicten geregeld worden. De politicologie bestudeert in deze visie de manier waarop collectieve beslissingen genomen worden.

Politiek als macht en de verdeling van middelen

4. In een vierde en laatste benadering wordt politiek gezien als een zeer brede activiteit “at work in all social activities and in every corner of human existence” (Heywood 2013:9). Volgens deze radicale visie is politiek overal en altijd aanwezig, tenminste overal waar sociale activiteiten, groepen of instellingen bestaan. Politiek is aanwezig in vriendengroepjes, in internationale organisaties, in alle interacties en activiteiten die ze ontwikkelen. Wat doet politiek dan verschillen van ander gedrag?

“At its broadest, politics concerns the production, distribution and use of resources in the course of social existence. Politics is, in essence, power: the ability to achieve a desired outcome, through whatever means.” (Heywood 2013:10)

Politiek is dus de ‘**wie krijgt wat, wanneer en hoe**’-vraag en gaat over verdelingsvraagstukken. Politiek gaat over conflict en diversiteit in een context van schaarste. Politiek verwijst naar een continue strijd, die met macht gevoerd wordt. Politiek is ruimer dan de staat, de publieke sfeer of zelfs de kunst om verschillende belangen te verzoenen. Politiek gaat over strijd, over heerschappij en verdrukking (bv. van klassen of van vrouwen thuis), over conflict en tegenstellingen, over krachtmetingen die zich op verschillende plaatsen in de samenleving afspelen en op de meest subtiele manieren tot uiting komen, bijvoorbeeld in onbewuste beïnvloeding via de media. Het studieveld van de politicoloog is hier dus bijzonder ruim, omvat de hele samenleving, namelijk overal waar mensen interactie hebben, in het bijzonder waar macht (suiteoefening) vermoed kan worden. Niet meteen een nauwe omschrijving om het veld van de politicoloog af te bakenen.

Vaak te breed om werkbaar te zijn

Afhankelijk van de visies op politiek, die overlappen, maar toch andere accenten leggen, is het studiedomein van de politicoloog breder of smaller. Vaak is het te breed om werkbaar te zijn. En daarmee hebben we politiek nog steeds niet voldoende afgebakend. Een tweede indeling van visies op politiek kan ons daarbij helpen.

4.2. Indeling 2: domein- en aspectbenaderingen

Twee globale benaderingen om politiek te definiëren

In de diversiteit van definities en omschrijvingen van politiek zijn patronen te vinden. In hun *Theory and Methods in Political Science* merken **Marsh en Stoker** op dat er twee globale benaderingen zijn om politiek te definiëren:

“the first defines the field of study by reference to an arena or particular set of institutions. [...] The second approach to the definition of the political sees it as a social process that can be observed in a variety of settings. [...] The alarm bells might be ringing here since it appears that political scientists cannot even agree what the subject matter of their discipline should be. Yet, our view is that both **arena and process definitions** have their value.” (Marsh & Stoker 2010:7, 8)

Domein/arena vs. aspect/proces

Volgens de auteurs valt de omschrijving van politiek die gangbaar is onder het behaviorisme, de rationele keuzetheorie en het institutionalisme in de eerste definitie van politiek, terwijl de visie op politiek binnen het feminisme, constructivisme en marxisme grotendeels binnen de tweede omschrijving thuishoort. Over die benaderingen in de politieke wetenschappen hebben we het in het volgende hoofdstuk. Hier concentreren we ons op benaderingen van politiek. We onderscheiden een domein- en een aspectbenadering (of m.a.w. een arena- en een procesbenadering). Die indeling komt overeen met de twee brede benaderingen in de definitie van politiek die ook Heywood onderscheidt:

“In the first, politics is associated with an arena or location, in which case behaviour becomes ‘political’ because of where it takes place. In the second, politics is viewed as a process or mechanism, in which case ‘political’ behaviour is behaviour that exhibits distinctive characteristics or qualities, and so can take place in any, and perhaps all, social contexts.” (Heywood 2013:3)

Dat komt neer op respectievelijk de **domein- en de aspectbenadering**. Bij de eerste, politiek als een arena, deelt Heywood het behaviorisme, de rationele keuzetheorie en het institutionalisme in, marxisme en postpositivistische benaderingen horen volgens hem dan weer thuis bij politiek als proces (zie hoofdstuk 2).

4.2.1. Aspectbenaderingen

Politiek is een aspect van alle sociale verhoudingen

In de aspectbenadering is politiek een **aspect van alle sociale verhoudingen**, van alle gedrag. Het politieke aspect van menselijke verhoudingen kan volgens deze invalshoek onderscheiden worden van andere aspecten. In deze benadering is politiek een sociaal proces en gaat de aandacht bijvoorbeeld uit naar ongelijke verdeling van macht, besluitvorming enz. Sommige benaderingen in politieke wetenschappen, zoals het marxisme of de feministische benadering, opteren duidelijk voor deze omschrijving van politiek. Er zijn in de literatuur veel verschillende ‘aspecten’ van sociale verhoudingen te vinden die door die auteurs als politiek worden gezien.

Voorbeelden

Een bekend voorbeeld van deze benadering is het boek van Harold **Lasswell**, *Politics: Who Gets What, When, How?* (1936), waarin politiek gezien wordt als verdelingsstrijd. Carl J. **Friedrich** schreef in zijn boek *Man and His Government* dat de essentie van politiek is “to argue about justice, that is to say, to argue about who may be compared with whom for what treatment” (Friedrich 1963:256). Politiek gaat dus over verdeling en rechtvaardigheid. Robert A. **Dahl** schreef in *Modern Political Analysis* over politiek als “any persistent pattern of human relations that involves, to a significant extent, control, influence, power or authority” (Dahl 1976:3). Dus, politiek als het uitoefenen van macht. Voor Carl **Schmitt** in *Der Begriff des Politischen* (1979, 2001) draait politiek om conflict, namelijk om het onderscheid tussen vriend en vijand. Ook voor Heywood is politiek “thus inextricably linked to the phenomena of conflict and cooperation” (Heywood 1997:4). Mensen en hun leiders worden verdeeld door tegenstrijdige belangen, doelen enz., maar moeten anderzijds samenwerken om niet in totale anarchie te vervallen en zoveel mogelijk van de eigen doelstellingen te kunnen realiseren. Diversiteit en schaarste maken voor Heywood dat politiek te omschrijven is als “a search for conflict resolution” (Heywood 1997:4). Een ander voorbeeld van de omschrijving van politiek in termen (van oplossing) van conflict, vinden we bij Stephen Tansey:

“Politics encompasses a broad range of situations in which people’s objectives vary, but in which they

work together to achieve those aims they have in common as well as competing where aims conflict. Both co-operation and competition may involve bargaining, argument and coercion. The art of politics may often be to see potential for alliances rather than antagonisms amongst differing groups.” (Tansey 2004:6)

Politiek als collectieve besluitvorming

Voor Talcott **Parsons** in *The System of Modern Societies* betreft politiek de “organization and mobilization of resources for the attainment of the goals of a particular community” (Parsons 1971:16). Het gaat hier dus om hulpbronnen, doeleinden en gemeenschap. Maurice **Duverger** (1917-2014) combineert in *Introduction à la politique* (1964) een en ander en omschrijft politiek als de strijd om macht en het scheppen van een rechtvaardige orde. Politiek staat voor heel wat auteurs ook voor het maken van keuzen en dus voor besluitvorming. Politiek als collectieve besluitvorming. James McAuley ziet politiek als “an aspect of the broader social relationship, and certainly not something that is, or should be, confined to political organizations, institutions or governments”. Voor deze auteur omvat politiek “many areas of social life, such as social class, ethnicity, gender, identity and so on” (McAuley 2003:4).

Politiek als interactie(proces in zes fasen)

Voor Guido **Dierickx** in *De logica van de politiek* (2001) is politiek een interactieproces waarbij mensen op elkaar inwerken en op elkaar reageren, een proces dat gekenmerkt wordt door zes elementen of fasen. Politiek vindt zijn oorsprong in een probleem, een onwenselijk beschouwde toestand; het doel van deze interactie is dan ook om via het voeren van beleid of het inzetten van middelen het probleem aan te pakken. Dat brengt, als derde element, conflicten met zich mee, waarvoor macht wordt ingezet. Dat alles leidt, als vijfde stichtend element van politiek, tot gemeenschappelijke besluiten om een gemeenschappelijk beleid, het zesde element, te voeren. Volgens Dierickx is het voordeel van deze definitie – politiek als interactie – dat ze vrij ruim is: “wanneer kinderen samen hun spel kiezen, doen ze aan politiek” (Dierickx 2001:14, 2005:22). Verder verdient ook de Amerikaanse politicooloog **Schattschneider** zijn plaats in dit rijtje invloedrijke definities die kunnen worden gerangschikt onder de aspectbenadering. Voor Schattschneider in *The Semisovereign People* ligt de essentie van politiek bij conflict: “The crucial problem in politics is the management of conflict” (Schattschneider 1960:71).

Relaties tussen burgers en staat: 'loyalty', 'exit' of 'voice'

Een andere mooie illustratie van een aspectinvulling van politiek vinden we in het handboek *Principles of Comparative Politics* van Clark, Golder en Golder. Daarin merken de auteurs op dat

“most share the intuition that politics is the subset of human behavior that involves the use of power or influence. Broadly speaking, power is involved whenever individuals cannot accomplish their goals without either trying to influence the behavior of others or trying to wrestle free from the influence exerted by others. That all forms of social interaction, whether at home, at work, or at play, typically involve some person or group trying to influence, or avoid the influence of, others illustrates that politics is a key concept of much of our everyday lives.” (Clark, Golder & Golder 2009:56)

Zij benaderen de politiek vanuit het model van Albert **Hirschman**, die in 1970 het befaamde boek *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States* schreef. Terwijl Hirschman vooral keek naar de relatie tussen consumenten en bedrijven, herformuleren Clark, Golder en Golder dit model in het licht van de relatie tussen burgers en staat. Volgens deze auteurs kunnen burgers op drie mogelijke manieren op veranderingen in hun omgeving reageren. Ofwel aanvaarden ze die **loyaal** en passen ze hun gedrag niet aan. Ofwel kiezen ze voor **exit**: burgers aanvaarden de door hen als nadelig beschouwde verandering in hun omgeving, maar passen hun gedrag aan, ze onttrekken zich aan die gewijzigde omgeving (bv. door te verhuizen of door bepaalde handelingen niet langer te stellen). De laatste optie is die van **voice**: burgers protesteren, laten hun stem horen om de verandering in hun omgeving ongedaan proberen te maken.

Twee voorbeelden

1. Stel dat de overheid de belastingen verhoogt: burgers kunnen zwijgen en die belastingen betalen (*loyalty*), hun inkomens herschikken zodat ze die belastingen niet moeten betalen (*exit*) of de belastingverhoging via politieke mobilisatie contesteren (*voice*).
2. Stel dat de overheid het wapenbezit verbiedt: burgers kunnen wapens inleveren (*loyalty*), protesteren en met anderen in naam van het recht op zelfverdediging en eigendom streven naar wetswijziging (*voice*), of verhuizen naar een staat waar dat wapenbezit wel toegestaan is (*exit*). Via dit eenvoudige model kan je

volgens de auteurs alle, of toch heel veel, ‘politieke situaties’ in het leven van alledag benaderen. Ze gebruiken hiervoor de speltheorie (cf. *infra*, hoofdstuk 2).

Politologie als de wetenschap van macht en conflict

Al deze definities hebben met elkaar gemeen dat ze geen betrekking hebben op specifieke instellingen of sectoren: politiek kan dus overal in de samenleving aanwezig zijn. Doorgaans kiezen deze auteurs voor een of enkele elementen – die zij centraal stellen in de sociale verhoudingen – als het wezen van het politieke. Volgens **Valkenburgh**, bijvoorbeeld, is politicologie gericht op de studie van politiek en “het element dat voor het gehele politieke bedrijf [...] karakteristiek genoemd kan worden is de macht. Het dient dan ook tot uitgangspunt gekozen te worden van de politieke wetenschappen” (Valkenburgh 1968:9). Politologie als wetenschap van de macht? Uiteraard, zoals verder zal blijken, is macht een centraal concept. Maar macht staat ook in andere gedragswetenschappen, zoals de sociologie, centraal. Bovendien vinden we macht in de hele samenleving, in alle menselijke verhoudingen en interacties. Dat wil zeggen dat politicologie alle menselijke verhoudingen zou moeten bestuderen, waardoor de discipline onbegrensd lijkt te zijn.

Volgens Valkenburgh, die hier als voorbeeld van een dergelijke redenering geldt, is “politiek de conflictsfeer bij uitnemendheid” (Valkenburgh 1968:9). Politiek is de maatschappelijke sfeer waar conflicten worden uitgestreden en opgelost. Politiek als georganiseerd meningsverschil, als kanalisering van conflicten: het is niet de opheffing, maar de kunst van de verzoening van tegenstrijdige belangen, het ambacht waarin het haalbare gerealiseerd wordt. Politologie bestudeert dus macht en conflicten. Politologie bestudeert volgens deze definities aspecten van gedrag die verband houden met macht en conflict.

Machtsuitoefening via besluitvorming rond conflictsituaties

Binnen de aspectbenadering valt ook de definitie van Shively, die stelt dat

“the defining characteristics of politics [are]: the making of a common decision for a group of people, that is, a uniform decision applying in the same way to all members of the group [and] the use of power by one person or a group of people that affect the behaviour of another person or group of people.” (Shively 2003:3-4)

Deze auteur voegt er aan toe dat het onderscheid tussen politiek en niet-politiek soms moeilijk te maken is en vaak een kwestie van perspectief is. Verderop in zijn boek, beseffende dat politiek nu wel heel breed geworden is, vernauwt hij het studieveld van de politieke wetenschappen: “Political science is the academic field that takes as its sole and general task the analysis of politics, especially the politics of the state” (Shively 2003:13). Ook Jackson en Jackson onderschrijven de stelling dat er twee basiskenmerken zijn van politiek: “it involves making common decisions for a group of people and some individuals in the group exercise power (ranging from influence to coercion) over other members in order to make those decisions” (Jackson & Jackson 1997:7). Deze auteurs opteren voor een definitie die deze van David Easton (“the authoritative allocation of values”) en deze van Harold Lasswell (“who gets what, when and how”) omvat, namelijk

“politics embraces all activity which impinges upon the making of binding decisions about who gets what, when and how. It is an activity through which contending interests are conciliated and differences are expressed and considered. Through politics the collective welfare is supposed to be advanced and the survival of the community protected. Politics, then, exists within any group in society whenever a decision is to be taken which impinges on members of that group.” (Jackson & Jackson 1997:7)

Omdat dit tot een zeer brede omschrijving van politiek leidt, vermelden deze auteurs expliciet de kernconcepten van politiek: macht en autoriteit en legitimiteit. Ook Danziger omschrijft politiek vaag als “the process through which power and influence are used in the promotion of certain values and interests” (Danziger 2003:4). Kortom, politiek duidt op in heel wat menselijk gedrag, vaak wanneer machtsuitoefening via vormen van besluitvorming rond conflictsituaties in het spel is.

4.2.2. Domeinbenaderingen

Politiek als afzonderlijk domein

Tegenover de gedachte dat politiek een aspect van allerlei levenssferen is, staan beschrijvingen die politiek beperken tot een **afgebakende sfeer** van menselijke organisaties, instellingen en actoren, tot een specifieke sector in de samenleving, tot een bepaalde arena of set van instellingen. In deze visie is er dus sprake van een

afzonderlijk politiek domein, zoals de staat of het overheidsbeleid. Politicologie gaat dan om de studie van actoren en processen in deze afgebakende sfeer van de samenleving. Dat betekent bijvoorbeeld dat machtsverhoudingen tussen de top en de basis (nochtans een belangrijk aspect van ‘politiek’) van sportfederaties en de studie van besluitvormingsprocessen binnen deze organisaties buiten het bestek van de politicologie vallen. Veelal concentreren politicologen die politiek in deze zin omschrijven, zich tot de formele werking van politieke instellingen, zoals regering, partijen, administratie of parlement.

Overheidsbeleid

Zo omschrijft de eerste Amsterdamse hoogleraar in de wetenschap der politiek zijn vak als “de wetenschap die het leven van de staat bestudeert” (Barents 1952). Volgens zijn Twentse collega gaat het bij politiek om “het overheidsbeleid, alsmede de totstandkoming en effecten ervan” (Hoogerwerf 1979:42). In een recentere publicatie omschrijft hij politiek als “de inhoud, processen en effecten van overheidsbeleid” (Hoogerwerf 2003:15). Voor Hoogerwerf mag dit niet tot het misverstand leiden dat de gekozen omschrijving zich tot de staat zou beperken: “wie serieus over de inhoud, processen en effecten van overheidsbeleid nadenkt, ontkomt er niet aan daarbij ook over andere wezenlijke aspecten van de politiek na te denken” (Hoogerwerf 2003:15). Dat laat Hoogerwerf toe om ook machtsuitoefening, informatie, politieke cultuur, het politieke systeem, verdelingsvraagstukken, de ontwikkeling van politieke meningen enz. onder zijn definitie te laten ressorteren, ondanks of dankzij zijn domeinbenadering.

Conflicten beslecht op het niveau van de staat

Naast deze bijzonder ruime domeinomschrijvingen vinden we ook auteurs die politiek vanuit deze invalshoek wat preciezer omschrijven, zoals Fennema, die politiek beschouwt als “het proces van articulatie van maatschappelijke tegenstellingen op het niveau van de staat” (Fennema 1982:25). Politiek gaat ook hier om conflicten, maar dan enkel die welke op het niveau van de staat worden beslecht. Een verwante omschrijving lezen we bij Stuurman, die politiek definieert als “het proces waarin maatschappelijke conflicten worden ‘uitgedrukt’, ‘verbonden’ en ‘opgelost’ in (staats)apparaten, en dat qua vorm verloopt volgens de ‘mechanica van de macht’” (Stuurman 1982:78). Voor Jacobsohn

is politieke wetenschappen “the analysis of the state and the relations people have with government. These relations could be as mundane as paying traffic tickets or as esoteric as running for the elected positions of a dog catcher in a community” (Jacobsohn 1998:4).

Publieke beslissingen en macht

Jackson en Jackson omschrijven politieke wetenschappen als “the study of how organized disputes are articulated and then resolved by public decisions made by governments” (Jackson & Jackson 1997:16). Daarmee ligt deze definitie uiteraard tussen een aspect- en een domeinbenadering. Maar deze auteurs verduidelijken meteen dat “political scientists describe and analyze the institutions and behavior involved in the political governance of states”. Ook macht duikt op in domeinbenaderingen van politiek, bijvoorbeeld wanneer de Duitse politicologen Klaus en Buhr politiek omschrijven als “der Kampf zwischen den Klassen um die Staatsmacht” (Klaus & Buhr 1972:855).

4.2.3. Voor- en nadelen

Aspectbenadering

Aan beide invalshoeken zijn voor- en nadelen verbonden (van der Eijk 2001:7-8). De aspectbenaderingen hebben vaak het voordeel dat ze het mogelijk maken om allerlei organisaties, instellingen of actoren in de politicologie te bestuderen. Vaak gaat het om organisaties (bv. ziekenhuizen of sportfederaties) waaraan de gemiddelde politicoloog niet in eerste instantie denkt, maar die daardoor juist nieuwe, verrassende en nuttige inzichten kunnen opleveren. Kennis over bijvoorbeeld het oplossen van conflicten of groepsvorming binnen die instellingen bevordert m.a.w. het globale inzicht in politiek. De aspectbenadering is dus vruchtbaar als het gaat om generaliseerbare kennis over politieke processen zoals besluitvorming, coalitievorming, agendasetting en conflictoplossing.

Die benadering heeft evenwel ook nadelen. Het wordt bijvoorbeeld moeilijk aan te geven welke politieke processen of verschijnselen belangrijker zijn dan andere. De politicologie kan niet alles bestuderen, dus moeten er keuzes gemaakt worden. Waarom zouden we ons richten op andere instellingen dan de klassieke politieke instellingen? Zijn de conflicten tussen twee afdelingen in een ziekenhuis politologisch even interessant en relevant als die tussen twee partijen in de regering? En kunnen we de besluitvormingsprocedures van een sportclub wel vergelijken met die binnen

het parlement zonder de inzichten niet te algemeen of abstract te maken?

Domeinbenadering

De domeinbenadering bakent wel af en legt daarom ook vaak meer de nadruk op de concrete inhoud van bijvoorbeeld het beleid of specifieke besluitvormingsprocessen. Algemene processen staan hier minder centraal. Uiteraard zijn er aan deze afbakening van politiek ook nadelen verbonden. Zo zijn de begrippen staat en overheid niet probleemloos, omdat ze niet voor iedereen duidelijk of gelijk zijn.

Een glashelder selectiecriteria voor politicologische studie of voor de afbakening van ons interesseveld zijn ze dus minder dan op het eerste gezicht lijkt. Wat allemaal onderdeel is van de overheid of de staat, verschilt niet enkel van land tot land, ook in de loop van de geschiedenis verschuiven de grenzen van het publieke, denk in dit verband aan de uitbouw van de welvaartsstaat. In een moderne maatschappij zijn de grenzen tussen staat en maatschappij, tussen het politieke en het niet-politieke zeer moeilijk te trekken. Vooral wanneer politiek een deel van de regulerende bevoegdheid aan andere publieke actoren moet overlaten, zoals rechtbanken, of zelfs aan niet-publieke actoren, zoals multinationale ondernemingen (Huysse 1994). Het voordeel dat concrete inhoud en processen makkelijker aan bod komen, vormt meteen ook een nadeel, omdat algemene politieke processen die in verschillende landen of tijdperken gelden, zo enigszins uit het zicht verdwijnen.

5. De relativiteit van indelingen: Over Schmitt en Easton

Zowel domein- als aspectbenadering

Uiteraard kunnen niet alle definities of auteurs zo maar in een van de ordeningen ingedeeld worden. Die opdelingen zijn geen doel, maar een middel: om overzicht te krijgen, om gelijkenissen en verschillen te ontdekken door bepaalde kenmerken samen te nemen en ze tegenover andere te zetten. Sommige auteurs gebruiken bij hun antwoord op de vraag ‘wat is politiek?’ meerdere invalshoeken. In het handboek *Public Policy. Politics, Analysis, and Alternatives* schrijven Kraft en Furlong dat politiek “[has] several different but complementary meanings [...]”: “It is used to refer to

the processes through which public policies are formulated and adopted, especially to the roles played by elected officials, organized interest groups, and political parties. This is the politics of policymaking.” (Kraft & Furlong 2010:7)

Hier horen de auteurs meer thuis in een domeinbenadering. Maar ze vervolgen: “Politics can also be thought of as how conflicts in society [...] are expressed and resolved in favor of one set of interests or social values or another. Politics in this case refers to the issue position that different groups of people [...] adopt and the actions they take to promote their values. [...] So politics is about power and influence in society as well as in the process of policymaking within government” (Kraft & Furlong 2010:7-8)

Daarmee zitten ze in de aspectbenadering. Dit voorbeeld illustreert dat veel omschrijvingen moeilijk volgens de lijnen van de bovenstaande, of andere, indelingen te categoriseren zijn. En dit voorbeeld staat niet alleen. We bespreken hier twee relatief invloedrijke auteurs, omwille van hun betekenis voor het (wetenschappelijk) denken over politiek en omdat ze aantonen hoe relatief indelingen van omschrijvingen van politiek zijn.

5.1. Carl Schmitt

Het elementaire criterium van de politiek

De controversiële Duitse staatsrechtgeleerde en politiek theoreticus Carl **Schmitt** (1888-1985) zette zijn analyse uiteen in een reeks colleges in 1925-1926 en publiceerde ze in 1927 onder de titel **Der Begriff des Politischen**. Als politiek een zelfstandige sfeer van het menselijk denken en handelen is, dan moet het specifiek politieke in de **letzte Unterscheidungen** gelegen zijn waartoe het politieke kan worden herleid. Gelet op gegevens uit de biografie van de filosoof Carl Schmitt – hij werd op 1 mei 1933 lid van de NSDAP – is het aangewezen om met de originele versie te werken. In 1933 verscheen immers een editie die werd aangepast om het nieuwe regime in Duitsland ter wille te zijn. Het meest relevant uit zijn uiteenzetting zijn hier de passages over het onderscheid tussen vriend en vijand als criterium voor de politiek. Zijn omvangrijke werk, o.a. over soevereiniteit, had invloed op vele anderen, zoals de *Frankfurter Schule* (o.a. Jürgen Habermas) en sommige postmoderne denkers. Uit zijn complexe filosofie lichten we hierna slechts één specifiek element toe, op een heel vereenvoudigde wijze.

Specifieke politieke categorie t.o.v. het morele, esthetische en economische

Schmitt verzet zich tegen een geïdealiseerde voorstelling van politiek. Politiek is voor hem menselijk en kan niet abstract van het concrete gezien worden. Hij geloofde niet in de liberale parlementaire democratie. Hij geloofde niet dat het parlement het algemeen belang kon formuleren, dat zou door bepaalde machtige belangen verstoord zijn. Voor Schmitt komt het politieke voor de staat, de ultieme autoriteit. Politiek en staat zijn niet hetzelfde. Een begrip van het politieke berust op het ultieme onderscheid waartoe alle politieke handelingen herleid kunnen worden.

Volgens Schmitt kunnen we enkel tot een begripsbepaling van het politieke komen door de specifiek politieke categorieën bloot te leggen en te identificeren, door als het ware een domein voor het politieke af te bakenen. Het politieke heeft eigen criteria t.o.v. de andere domeinen van het menselijk handelen en denken, in het bijzonder het morele, esthetische en economische. Het specifieke van het politieke domein moet gelegen zijn in een **fundamenteel onderscheid** waartoe al het politieke handelen herleid kan worden. Maar daarmee is politiek niet beperkt tot een specifiek domein, het is een aspect van het menselijk handelen dat zich overal kan laten zien. Schmitt ontwikkelde een theorie van ‘het politieke’, de essentie van politiek, die veel ruimer is dan bijvoorbeeld partijpolitiek. Dat ‘politieke’ is existentieel.

Centraal politiek onderscheid tussen vriend en vijand

In het morele domein is het fundamentele onderscheid dat tussen goed en kwaad, op esthetisch gebied dat tussen mooi en lelijk, terwijl het op economisch vlak gaat om het onderscheid tussen rendabel en niet-rendabel. Het elementaire criterium van ‘het politieke’ moet een apart onderscheid zijn dat voor zichzelf spreekt, dat niet op een of meer van de andere posities gefundeerd kan worden en er ook niet toe herleid kan worden: het **onderscheid tussen vriend en vijand**. Volgens Schmitt is dit onderscheid bedoeld om de uiterste graad van **intensiteit** van een **verbinding** of **scheiding**, van een associatie of dissociatie aan te geven. Ze kan in de theorie en in de praktijk bestaan, zonder dat tegelijkertijd alle genoemde morele, esthetische, economische of andere onderscheidingen van toepassing moeten zijn. De politieke vijand hoeft dus niet moreel slecht, esthetisch lelijk of een economische concurrent te zijn:

“Hij is immers enkel de andere, de vreemde, en tot zijn essentie behoort niets anders dan dat hij in een bijzonder intensieve zin existentieel iets anders en vreemds is, zodat in het uiterste geval conflicten met hem mogelijk zijn, die noch door een van tevoren opgestelde algemene normering, noch door de uitspraak van een 'niet betrokken' en daarom 'onpartijdige' derde beslecht kunnen worden.” (Schmitt 2001:63)

Dat de vijand in de praktijk doorgaans als slecht en lelijk wordt opgevat, omdat in de overheersende politieke onderscheiding alle bruikbare andere onderscheidingen als ondersteuning worden ingezet, doet helemaal niets af van de zelfstandigheid en het centrale belang van dit politieke onderscheid. Nochtans geldt geenszins dat wat moreel slecht, esthetisch lelijk of economisch schadelijk is, daarom ook vijandig moet zijn, evenmin als het omgekeerde geldt, met name dat wat moreel goed, esthetisch mooi en economisch nuttig is, daarom automatisch als vriend moet worden gezien.

Schmitt beklemtoont dat het om een criterium gaat, niet om een inhoudelijke definitie. De antithesis vriend-vijand is onafhankelijk, niet omdat het over een apart onderscheiden domein gaat, maar omdat deze tegenstelling niet gebaseerd of afgeleid kan worden van één van de andere antitheses of van hun combinaties. De begrippen vriend en vijand zijn concreet, het zijn geen abstracties of normatieve idealen. De vijand komt naar voor als een collectiviteit van mensen een gelijkaardige collectiviteit ontmoet. De begrippen vriend en vijand krijgen zin omdat ze ultiem verwijzen naar echte strijd of zelfs doding. Oorlog is slechts de uiterste vorm van vijandschap. Het criterium vriend-vijand wil niet zeggen dat een volk voor altijd de vriend of vijand is van een ander specifiek volk of dat neutraliteit niet mogelijk is. Het is een dynamisch criterium, met extreme uitersten. Maar een wereld zonder mogelijkheid tot strijd - wereldvrede - is een wereld zonder politiek.⁴

Antagonisme is het wezen van de politiek

Schmitt wees hiermee op het grote belang van een unieke omschrijving van het politieke en van een duidelijk onderscheid en tegenstelling tussen politieke visies, voorstellen enz. Zonder duidelijke meningsverschillen, geen politiek. **Antagonisme**, tegenstelling, het benadrukken van meningsverschillen of strijd behoren m.a.w. tot het wezen van de politiek. Dat hoeft, ondanks de negatieve bijklank, Schmitt in gedachten, geenszins als een morele uitspraak

te worden gezien. De negatieve connotatie van deze dichotomie is uiteraard onlosmakelijk verbonden met de negatieve kleuring van woorden zoals strijd, conflict, ruzie en tegenstelling. Dat daarmee doorgaans de **positieve functies** van conflict over het hoofd worden gezien, is hier niet eens belangrijk (cf. Sandole & van der Merwe 1993).

'Radicale democratie' waarin conflicten geuit worden

Ook de Belgische politicologe Chantal **Mouffe** (°1943), gespecialiseerd in politieke theorie, bepleit mede geïnspireerd door Schmitt de '**radicale democratie**', waarin conflicten niet ontkend, maar net geuit worden. Volgens Mouffe zijn democratieën, toch in pluralistische samenlevingen, nu eenmaal conflictueus. Ze stelt dat een democratie aan inhoud verliest zodra die conflictueuze dimensie verdwijnt. Daarmee verdwijnt niet enkel het conflict, maar ook de ruimte voor inhoudelijk debat. Niet het gebrek aan compromis, maar het gebrek aan conflict is volgens Mouffe de verklaring voor populisme. Voor haar is een gezonde politieke relatie **agonistisch**: tegenstellingen zijn noodzakelijk om een politieke identiteit te ontwikkelen. Politiek is dus polariserend, we moeten niet veronderstellen dat conflicten altijd op een redelijke manier opgelost raken. Consensus is dus niet altijd mogelijk. Er zijn altijd opvattingen of belangen die niet erkend worden. Voor haar kan een samenleving zonder spanning en conflict alleen ontstaan door repressie. Dat is ook een samenleving zonder pluralisme. Een compleet harmonieuze democratie is voor haar een totalitaire nachtmerrie.

Politiek draait altijd om conflict en antagonisme

Mouffe is vooral bekend van haar werk, samen met **Ernesto Laclau** (1935-2014), *Hegemony and Socialist Strategy* (1985). Ze behoort tot de zogenaamde *Essex School of Discourse Analysis*, een postmarxistische benadering die zich onder andere baseert op Antonio **Gramsci** (1891-1937, cf. *infra*), en net als Schmitt verwijst naar het onderscheid tussen vriend en vijand als essentie van de politiek. Mouffe ziet in alle intermenselijke relaties de mogelijkheid tot conflict en vijandigheid. Niet dat alle sociale relaties noodzakelijk antagonistisch zijn, het politieke gaat altijd om conflict en antagonisme, om 'wij' versus 'zij'.

In tegenstelling tot Schmitt maakt Mouffe een onderscheid tussen twee verschillende soorten politieke

conflicten. Voor Schmitt is elk politieke tegenstelling een antagonistisch conflict waarbij politieke vijanden elkaar proberen te vernietigen en slechts één kan overleven. Binnen de democratie neemt die strijd volgens Mouffe een andere vorm aan, nl. tussen agonistische tegenstanders: de strijdende partijen zijn gebonden aan de waarden van de democratie (vrijheid en gelijkheid) en dus blijven ze elkaar erkennen als legitieme vertegenwoordigers van het volk. Verlozende partijen behouden bestaansrecht, de winnende partij kan haar macht pas tot aan de volgende verkiezingen uitoefenen. (Rummens 2016:149)

Conflict & samenwerking als basisvereiste voor politiek/democratie

De stelling dat de essentie van politiek terug te brengen is tot conflict en samenwerking ten gevolge van onverenigbare doelstellingen of belangen, lijkt een vrij aanvaardbaar en tevens zeer algemeen standpunt te zijn. Conflict en samenwerking krijgen gestalte langsheen collectieve regelingen waarin via besluitvorming getracht wordt op bindende wijze schaarse waarden – in brede zin – te (her)verdelen. Tegenstelling, of minstens voor de ongeoefende leek duidelijk herkenbare politieke verschillen, zijn een basisvereiste voor het ‘oprecht’ functioneren van een democratisch bestel. Het functioneren van democratie impliceert open tegensprekelijk debat (**vormelijk criterium**), waaruit en waarin verschillende politieke visies naar voren komen (**inhoudelijk criterium**) en waaruit de kiezer een al dan niet overwogen keuze kan maken, teneinde zodoende expressie te geven aan zijn eigen voorkeuren of standpunten.

Duidelijke verschillen in politieke opvatting en voorstellen zijn m.a.w. niet enkel een **basisvereiste** voor politiek, ze maken ook de kern van democratie uit. Het spel van de democratie is immers gebaseerd op een daadwerkelijke keuzemogelijkheid voor de kiezer, d.w.z. tussen verschillende en van elkaar verschillende politieke standpunten. Via de keuze uit alternatieven kunnen kiezers het beleid sturen. Niet enkel politiek, ook democratie staat en valt met verschil tussen visies, voorstellen enz. We gaan hier in het hoofdstuk over democratie verder op in.

Buitenlandse vs. binnenlandse politiek

Bij Schmitt is politiek niet beperkt tot een bepaalde sector, tot een bepaald domein. De staat is wel de centrale *locus* van politiek, maar politiek kan overal ontstaan waar tegenstellingen een hoge mate van intensiteit

bereiken. Elke religieuze, morele, economische of andere tegenstelling die sterk genoeg wordt – intensiteit van conflict – om mensen in te delen als ‘vriend’ of ‘vijand’, verandert in een politieke tegenstelling. Voor Schmitt gaat het niet louter om een bepaald aspect van het menselijk handelen, maar vooral om de **intensiteit** van het conflict, om de tegenstelling. Voor Schmitt heeft ‘vijand’ geen morele betekenis, vijandschap geen persoonlijk karakter, het gaat om een publieke vijand. Het heeft dus geen betrekking op individuen, wel op collectiviteiten.

Aan de horizon van politiek prijkt evenwel, volgens Schmitt, altijd de mogelijkheid van een open oorlog, van gewelddadig optreden. Dat verklaart ook de spanning in de politiek, die tot het blokkeren van het maatschappelijk functioneren kan leiden, evenzeer als tot de opheffing van dit blokkeren. Het onderscheid tussen vriend en vijand zoals Schmitt het invult, leidt ook tot ontideologisering, tot **verzakelijking** van conflicten. De vijand is geen onmens, misdadiger of moreel minderwaardig. Politiek heeft voor Schmitt in eerste instantie betrekking op conflicten tussen staten, op buitenlandse politiek. Binnenlandse politiek is voor hem als het ware parasitair t.o.v. de politiek tussen staten.

Conflict als centraal onderdeel van politiek

De bijdrage van Schmitt bestaat erin dat hij nadrukkelijk wees op de nood aan een onderscheidend criterium voor het politieke domein, zoals dat ook op andere domeinen bestaat, en op het belang van conflict als centraal onderdeel van politiek. Conflicten zijn cruciale bestanddelen van de brandstof van politiek. “Politiek en conflict lijken onverbreekbaar met elkaar verbonden te zijn” (van Schendelen 1990:234). Dat zorgt er ook voor dat politiek vaak een vieze smaak heeft en vaak worden daarmee de positieve functies van conflicten uit het oog verloren. Ze kunnen bijvoorbeeld de cohesie van een groep versterken (integratieve functie), verstarring voorkomen en dingen losmaken of zaken agenderen, veranderingsprocessen in gang zetten en de inzet van een discussie duidelijker maken enz.

Bewaren van integriteit van de staat tegenover dreiging

Met zijn benadering van politiek onderscheidt Schmitt zich van een andere invloedrijke auteur, David **Easton**.³ Voor Easton is de menselijke conditie er een van schaarste, voor Schmitt een van gevaar. Easton gaat uit van een individualistisch-economische

opvatting van politiek: politiek gaat over het toebedelen van schaarse waarden, terwijl het voor Schmitt vooral gaat over de veiligheid en integriteit van een collectief, de staat. Easton is dus de erfgenaam van een liberale, Angelsaksische traditie waarin het publieke debat, het respect voor de rechten van individuen en het handhaven van de wet als de kern van de politiek wordt gezien. Schmitt ligt eerder in de lijn van de continentale traditie die met Machiavelli begint en vooral handelt over het bewaren van de integriteit van de staat tegenover dreiging. Hij gaat daarbij uit van een collectiviteit die er al is en die in zijn bestaan wordt bedreigd.

5.2. David Easton

Toebedelen van schaarse waarden

De definitie van politiek door David Easton (1917-2014) in *A Framework for Political Analysis* is een klassieker: politiek is

“that system of interactions in any society through which binding or authoritative allocations are made and implemented.” (Easton 1965a:52)

Politiek gaat over de toebedeling van (materiële en immateriële) waarden, dat zijn zaken die een gemeenschap waardevol vindt. Door schaarste bestaan daarover conflicten. Dus is er een institutie nodig die deze toebedeling van waarden kan uitvoeren op een manier die in de samenleving als gezaghebbend wordt geaccepteerd. Voor veel waarden is dat de overheid. Zo ontstaat een politiek systeem, voor Easton staat dat voor het geheel van de interacties waarlangs voor een samenleving waarden bindend gealloceerd worden. Politiek is voor hem dan de bindende besluitvorming en acties door de overheid, waardoor die verdeling door de meeste mensen in die samenleving de meeste tijd aanvaard worden. Veel economische waarden worden op de markt toebedeeld.

Easton kiest hier dus voor een middenweg tussen aspect- en domeinbenadering. Politiek is meer dan formele instituties, zoals de regering. Ook partijen, belangengroepen of betogingen vallen binnen het studieveld. Omdat de definitie van politiek nu heel breed dreigt te worden, bakent hij haar af door op te merken dat het gaat om de “**authoritative allocation for a society**”: het gaat om beslissingen die gezaghebbend zijn voor de hele samenleving, dus niet enkel

voor een sportfederatie. Hij maakt bovendien nog een extra onderscheid tussen politiek en parapolitiek. De interne politieke systemen van groepen of organisaties zijn parapolitieke systemen (zoals een gezin of een bedrijf), politieke systemen hebben betrekking op de meest inclusieve eenheid, namelijk de samenleving. Daarmee is zijn definitie van politiek beperkter dan heel wat andere definities die we tot de aspectbenadering kunnen rekenen, maar anderzijds veronderstelt ze niet dat het politieke uitsluitend in overheid of staatsorganisaties gelokaliseerd is. De toevoeging “for a society” lost evenwel niet alle problemen op. De vraag is en blijft wanneer iets relevant is voor de hele samenleving; en wat die samenleving eigenlijk is, wie er toe behoort en wie niet.

Systeemtheorie

Easton verdient niet enkel een afzonderlijke vermelding omwille van de populariteit van zijn definitie van politiek, maar ook wegens zijn grote betekenis voor de literatuur over het ‘politieke systeem’, een benadering die bij nogal wat politicologen zeer populair is. **Systeembenaderingen** trachten politiek als één geheel te beschrijven en betrachten een alomvattende analyse boven een meer aspectgeoriënteerde aanpak (Noordzij 1990:16). Er wordt m.a.w. gelet op de algemene kenmerken van het politieke systeem (d.i. een begrensbaar verzameling van elementen die onderling samenhang vertonen). De grens van dat systeem hangt af van de inhoud van het woord politiek. Het systeem is ontstaan om een zeker doel (bij Easton bindende allocatie organiseren) te realiseren, het heeft functies (bv. vormgeving van de samenleving, het ontwikkelen van regels). De elementen (burgers, organisaties, instellingen enz.) vertonen een zekere structuur, die beïnvloed wordt door de cultuur, en omgekeerd. Cultuur kan in deze omschreven worden als de onderlaag van individuele attitudes en oriëntaties t.a.v. politieke verschijnselen binnen een bepaald politiek systeem. Die cultuur hangt af van kennis, betrokkenheid, normen en waarden.

Ruil- en kringloopgedachte: input en output

Centraal in de systeemtheorie – hoewel het correcter als een model moet omschreven worden – is de ruil- en **kringloopgedachte**. Dat wil zeggen dat het systeem vanuit de omgeving **input** ontvangt en die tot **outputs** verwerkt (*conversie*). Uiteraard komt ook input van mensen binnen het systeem, zoals parlementsleden, wat Easton *withinputs* noemt. Die hebben op hun

beurt effect op de omgeving en dus op de invoerzijde van het systeem. Dat laatste heet terugkoppeling of **feedback**. Het politieke systeem moet op de omgeving reageren, anders loopt het gevaar. Toch is de verwerkingskracht van het systeem beperkt, zowel op het vlak van het onderlinge verschil tussen de inputs als wat de omvang van het aantal inputs betreft. Het systeem heeft immers maar een beperkt aantal middelen om alle inputs te verwerken. Daarom zijn er selectiemechanismen aan het werk die het daartegen beschermen, de zogenaamde sluiswachters (**gatekeepers**) en culturele normen. Sluiswachters – bijvoorbeeld politieke partijen of belangenorganisaties – regelen de instroom van eisen, bijvoorbeeld door eisen te verzamelen of te combineren. De output van het systeem toont zich in het (niet-)beleid.

Stress van het systeem

Volgens de systeemtheorie (Deschouwer 1993) moet een systeem in staat zijn en blijven om twee functies te vervullen: gewaardeerde goederen toebedelen aan de maatschappij en deze toebedeling als bindend doen aanvaarden. Er is sprake van **stress** van het systeem als deze twee variabelen voorbij het kritieke punt dreigen te komen, namelijk wanneer autoriteiten geen beslissingen meer kunnen nemen of wanneer ze hun beslissingen niet meer als bindend kunnen doen aanvaarden. Systeemtheorie bestudeert de mate van stress en de manier waarop ermee wordt omgegaan. Stress wordt o.a. veroorzaakt door de onmogelijkheid of de te geringe capaciteit om de input om te zetten in output.

Regelen van de input

De input is gevarieerd en kan volgens Easton bestaan uit eisen of **signal input** (zoals vermindering begrotingstekort, regularisatie van asielzoekers, verhoging pensioenen) enerzijds, en (actieve of passieve, specifieke of diffuse⁵) steun of **maintenance input** anderzijds. Dat laatste is bijvoorbeeld de steun van de bevolking of van commentatoren, instemming met de heersende regels, belastingbetaling enz. Steun is meestal passief (bv. gehoorzaamheid, naleven van regels) maar kan ook actief zijn (bv. betogingen ten gunste van de democratie). Zonder minimale steun kan een systeem niet overleven, maar ook verzet is normaal. De eisen zijn vragen van groepen of individuen om een politieke oplossing – d.w.z. waar een collectieve regel voor gevonden moet worden – en zijn zeer gevarieerd. Als de eisen te gevarieerd zijn, leidt dat tot een **content overload**.

Van het politieke systeem wordt dan het onmogelijke gevraagd omdat de verwerking van de ene eis die van de andere in de weg staat. Daarnaast is er ook **volume overload**, d.w.z. dat het aantal gestelde eisen zo groot is dat ze daardoor alleen al niet allemaal verwerkt kunnen worden. Structurele regulatoren, zoals partijen die de toegang tot het politieke systeem kunnen openen of sluiten, en culturele regulatoren – bepaalde normen of conventies die eisen uitsluiten (zoals invoering van republiek) – regelen de input.

Model vs. theorie

De relatie tussen output en input is van belang omdat de integratie en stabiliteit van een politiek systeem sterk afhankelijk zijn van de mate waarin de output door de leden van de samenleving geaccepteerd wordt. Via het mechanisme van feedback of terugkoppeling – waarin nagegaan wordt wat de reacties op de output zijn – kan bijvoorbeeld blijken dat er heel wat politiek wantrouwen bestaat t.a.v. het politieke systeem. Dat blijkt o.m. uit proteststemmen (onttrekken van steun) of simpelweg uit afkeer van de politiek (desinteresse, vervreemding die via peilingen tot uiting komen). Daarmee laat dit *input-output*-, kringloop- of systeemmodel van de politiek toe om veel en uiteenlopende politieke processen en instellingen te bestuderen en een plaats te geven. Maar veel meer dan dat doet het niet: de systeemtheorie biedt een **raamwerk**, een kader om allerlei te onderzoeken actoren of verschijnselen een plaats te geven, en schetst zeer ruw en abstract de processen die erin kunnen plaatsvinden.

Maar deze benadering zegt relatief weinig over de inhoud en de oorzaken van de verhoudingen, invloeden of regelmatigigheden. Zoals gesteld gaat het hier eerder om een model (een reductie van de realiteit die een paar aspecten selecteert, een vereenvoudigde voorstelling van zaken) en niet om een theorie (die concreter is en aangeeft hoe politieke verschijnselen met elkaar in verband staan, die met andere woorden ook verklaren).

5.3. Omschrijving van politiek: naar een synthese

Op zoek naar de essentie van politiek

Op grond van al het bovenstaande willen we hier een – niet dé – definitie van politiek opmaken. Volgens **Hoogerwerf** (2003) moet een definitie de kern van de zaak raken, aansluiten bij het spraakgebruik, zich tot

wezenlijke kenmerken beperken en tegelijk zoveel mogelijk aspecten van het begrip omvatten. Daarnaast moet de omschrijving ook een goed uitgangspunt zijn voor wetenschappelijke theorievorming en onderzoek. Bij wijze van synthese proberen we hierna de essentie van politiek te omschrijven.

Collectieve keuzen en machtsgebruik

Vaak horen we dat consensus mogelijk is wat het idee betreft dat politiek te maken heeft met de

“constrained use of social power. Following on from that, the study of politics might be characterized as the study of the nature and source of those constraints and the techniques for the use of social power within those constraints.” (Goodin & Klingemann 1996:7)

Politiek gaat inderdaad over de bronnen, de aanwending en de beperking van macht. Politiek heeft te maken met **collectieve keuzen**, zonder onmiddellijk terug te grijpen naar dwang en geweld. Politiek gaat dus om **machtsgebruik** en de gevolgen daarvan. Politiek gaat over groepen en hun samenleven in een context van **schaarste** en discussie over **doelstellingen, prioriteiten en middelen** om die te bereiken. Politiek gaat over de manier waarop ze dat samenleven regelen, **ordenen**, over de besluiten die ze daarvoor gezamenlijk moeten nemen, over de manier waarop ze dat doen, over de **instellingen** die ze daarvoor in het leven roepen. Politiek verwijst m.a.w. ook naar de instellingen en praktijken die ontwikkeld worden om conflicten op te lossen.

Schaarse middelen en de bindende bepaling van samenlevingsregels

Deze conflicten ontstaan omdat er heel uiteenlopende en zelfs tegengestelde belangen zijn, omdat er verschillende maatschappelijke posities zijn, omdat er diversiteit en ongelijkheid is. De conflicten ontstaan omdat de middelen schaars zijn, omdat er hoe dan ook te weinig middelen zijn om aan alle behoeftes tegemoet te komen. Dat maakt dat niet alle eisen of agenda's gerealiseerd kunnen worden. Over wat met die schaarse middelen moet gebeuren, bestaat een **belangenstrijd**, maar ook een **ideeënstrijd**. Die laatste verwijst niet enkel naar de vraag wat er met de middelen moet gebeuren, maar ook naar de oorsprong en verklaring van de ongelijke verdeling van schaarse middelen, naar de invulling van waarden zoals rechtvaardigheid, gelijkheid of vrijheid. Los van

schaarse middelen ontstaan conflicten bijvoorbeeld ook omdat mensen gewoon op een andere manier het samenleven willen regelen, zelfs indien daar geen middelen voor nodig zijn. Het gaat dan om de **bindende bepaling van samenlevingsregels**, of het nu gaat om verkeer of om euthanasie.

Syntheseomschrijving: collectieve beslissingen m.b.t. samenwerking en conflict, geregeld via macht(sposities)

Als we deze en andere elementen samenbrengen, ontstaat de volgende synthese van politiek, dat een clusterbegrip blijft. Kiezen is ook verliezen. De syntheseomschrijving van politiek luidt:

Politiek is een sociaal verschijnsel, d.w.z. dat het enkel kan bestaan in de verhoudingen en interacties tussen mensen. Politiek betreft zaken die voor een groep of collectiviteit als geheel geregeld worden. In het bijzonder heeft politiek betrekking op vormen van samenwerking en conflict m.b.t. collectieve beslissingen, d.w.z. beslissingen die in naam van en voor de hele politieke gemeenschap genomen moeten worden om het samenleven via bindende regels te ordenen. Daartoe hebben zich specifieke instellingen en procedures ontwikkeld, alsook een politieke cultuur. Essentieel voor deze gestolde vormen van besluitvorming en conflictbeheer is het gebruik van macht en dus de ontwikkeling van machtsposities. Politiek heeft een inzet, het gaat om de competitieve realisatie van doelen en de bescherming van belangen in een omgeving van schaarste en onverenigbare doelen en criteria. Deze inzet (belangen, doelstellingen) en de manier waarop collectieve conflicten via politiek optreden geregeld worden, zijn het product van materiële omstandigheden, maar ook van verschillende en uiteenlopende, geïntegreerde maatschappijanalyses, waarden en normen en politieke strategie. De laatstgenoemde instrueren politiek gedrag en ondersteunen de creatie van belangen, doelstellingen en oplossingen.

5.4. Politiek en conflicten

Studie van conflictsituaties en conflictgedrag

Omdat conflicten in de politiek essentieel zijn, staat de studie van conflictsituaties en conflictgedrag in de politicologie centraal (Koch 1990:233-256; cf. ook Gonn 1971). **Conflict**situaties worden gekenmerkt door de aanwezigheid van belangentegenstellingen, zodat de doelbereiking door een partij de doelbereiking door de andere partij geheel of gedeeltelijk in de weg staat. Of, zoals Ralf **Dahrendorf** (1929-2009) het in *Class and Class Conflict in Industrial Society* (1959) omschreef:

“[all] relations between sets of individuals that involve an incompatible difference of objective – i.e. in its most general form, a desire on the part of both contestants to attain what is available to only one, or only in part” (Dahrendorf 1976:135)

zijn sociale conflictrelaties. Conflictsituaties zijn dus situaties waarbij tussen mensen of groepen een onverenigbaarheid van doelstellingen bestaat. Het kan hierbij ook gaan om gepercipieerde **belangentegenstelling** door de betrokken partijen. Indien buitenstaanders menen dat het om een objectieve belangentegenstelling gaat, hoeft dat nog niet tot een conflictsituatie te komen als de betrokken belangpartijen zich daar niet van bewust zijn.

Onverenigbaarheid vs. symbiose

Onverenigbaarheid van belangen of doelen is niet hetzelfde als verschil tussen doelen of belangen. Zolang de realisering van het ene belang de realisering van andere niet in de weg staat, is er geen onverenigbaarheid en dus ook geen conflict. Dat impliceert evenwel niet het omgekeerde. Als doelen verenigbaar zijn, betekent dat m.a.w. niet dat de realisatie van het ene ook bijdraagt tot de realisatie van het andere doel. Dat ze verenigbaar zijn, betekent dus niet dat ze elkaar ondersteunen of helemaal samenvallen (**symbiose**).

Tegenwerking en realisatie van eigen doelstellingen

Conflictgedrag is dan voor **Koch** “gedrag dat aangeduid kan worden als wederzijdse tegenwerking en dat er op is gericht in een conflictsituatie de eigen doelstellingen te verwezenlijken” (Koch 1990:236). Aangezien het om een conflict gaat, gaan tegenwerking en realisatie van eigen doelstellingen hier samen, al zijn er verschillende intensiteiten mogelijk. Soms is gedrag vooral gericht

op eigen **doelbereiking** en niet zozeer op verhindering van de doelbereiking van de anderen, dat er louter een gevolg van is, bijvoorbeeld wanneer twee kandidaten strijden om de eerste plaats op een lijst. In zo'n geval is er vooral sprake van rivaliteit. Anderzijds kan ook het verhinderen van de doelbereiking van de ander het voornaamste streven zijn. Bijvoorbeeld, vermijden dat er een belastingvermindering komt om te verhinderen dat de tegenstrever daarmee kan scoren. Soms wordt het eerste een non-interactief en het tweede een interactief conflict genoemd. Conflictgedrag kan verder minder of meer gereguleerd zijn.

Verklaringen voor conflicten

Microverklaringen

Conflicten zijn in een samenleving legio. ‘De politiek’ heeft dus veel te doen. Waarom zijn conflicten onvermijdelijk? Wat is de bron van conflicten? Dat heeft o.a. te maken met de ‘menselijke natuur’ (microverklaringen). Het gaat dan bijvoorbeeld om emoties (wantrouwen, afgunst enz.), onbegrip of misverstanden. Een van de bekendste van deze soort verklaringen is de **frustratie-agressietheorie**. Volgens deze theorie is voor agressief gedrag frustratie nodig, opgevat als blokkering van doelbereiking. Omgekeerd leidt frustratie tot een vorm van agressie.

Macroverklaringen

Macroverklaringen zoeken de verklaring voor conflicten in de kenmerken van collectiviteiten, bijvoorbeeld in de (religieuze, sociaaleconomische, etnische) breuklijnen die in een samenleving bestaan. Een bekend voorbeeld van een macroverklaring is het **marxisme** (strijd tussen klassen). Ook de **relatieve deprivatietheorie** heeft in de politicologie heel wat bekendheid, bijvoorbeeld om het uitbreken van revoluties te verklaren. Samengevat stelt deze theorie dat deprivatie de noodzakelijke voorwaarde voor (gewelddadig) conflictgedrag is. Deprivatie wordt omschreven als “het door het subject waargenomen verschil tussen datgene waar hij recht op meent te hebben en datgene wat hem ook werkelijk wordt toebedeeld” (Koch 1990:247). Hoe sterker de deprivatie, hoe groter de kans op een gewelddadig conflict. Het gaat hier niet zozeer om het absolute niveau van deprivatie (bv. armoede), maar om de grootte van het verschil tussen wat men verwacht of waarop men denkt recht te hebben enerzijds en wat men krijgt anderzijds. De deprivatie is dus relatief. Daarmee kan ook verklaard worden waarom

gewelddadige conflicten zich vaak voordoen wanneer de materiële toestand van de revolutionaire groepen aan het verbeteren is of een onderdrukkend regime de teugels wat viert. Die lotsverbetering of toegenomen expressievrijheid voedt verwachtingen, die de realiteit niet kan volgen. Bij dergelijke *rising expectations* groeien de **verwachte behoeftebevrediging** en de feitelijke behoeftebevrediging te ver uit elkaar. Sommigen verwijzen dan ook naar Gorbatjovs *perestroika* (herstructurering) en *glasnost* (openheid) in de tweede helft van de jaren 1980 om de implosie van de *Sojoez Sovjetskich Sotsialistitsjeskich Respoeblik* (USSR, 1922-1991) te verklaren. Bovendien zijn het niet altijd uitsluitend grote sukkelaars die de barricades bemannen en bevrouwen, maar zijn het veelal zij die over enige machtsbronnen beschikken die de revolutie initiëren.

Schaarste, keuzes en issues

De meest evidente **bron van conflicten**, die in bijna alle verklaringen te vinden is, is het gegeven van de schaarste. Veel van wat de meeste mensen nastreven, is slechts beperkt aanwezig, waardoor er meteen verdeelvraagstukken ontstaan. Er zijn in de maatschappij heel veel en heel uiteenlopende vragen en eisen, terwijl de overheidsmiddelen beperkt zijn of in elk geval niet volstaan om al deze deeldoelen te realiseren. Meer investeren in onderwijs, milieu, cultuur, sociale uitkeringen, veiligheid en dat ook nog eens combineren met lastenverlaging... Er moeten dus keuzes gemaakt worden, prioriteiten gesteld worden. Eensgezindheid over doelstellingen sluit evenwel het ontstaan van conflicten niet uit. Die kunnen namelijk ook ontstaan over de methodes om die eensgezinde doelen te realiseren. Hoe moeten we jeugdcriminaliteit bestrijden? De gezondheidszorg uitbouwen? Tewerkstelling bevorderen?

Deze door vrijwel iedereen gewenste zaken worden soms **valence issues** genoemd. Ze staan tegenover **position issues** die doelen betreffen die omstreden zijn. Bijvoorbeeld, het legaliseren van euthanasie of adoptierecht voor homokoppels. Welke maatregelen genereren de gewenste effecten om **valence issues** te realiseren? Zelfs indien er overeenstemming bestaat over na te streven doelen en te volgen methoden, kan er nog conflict ontstaan over de prioriteit die aan verschillende doelen en methodes om ze te realiseren, kan worden gegeven. Wat is het meest urgent? Waarin moeten we eerst hoeveel investeren? De discussie over de overheidsbegroting (sopmaaken - controle) is m.a.w. geen irrelevant technisch debat tussen fetisjistische

cijferaaars, maar een essentieel inhoudelijk en cruciaal politiek debat. Waar is er geld voor, m.a.w. voor wie wordt wat mogelijk, wanneer, in welke vorm en onder welke voorwaarden?

Vijf grote bronnen van conflicten

Volgens **Sodaro** (2008:37-51) zijn er vijf grote bronnen van conflicten: **macht, middelen, identiteit, ideeën en waarden**. In bijna elke samenleving is er een ongelijke verdeling van macht en middelen. Daardoor ontstaan er spanningen. Maar ook de manier waarop individuen en groepen in een samenleving geïdentificeerd worden, zorgt vaak voor spanningen. Zo zijn er bijvoorbeeld verschillen, die soms tot conflicten uitgroeien, tussen klassen, etnische groepen, geslachten, geloofsgemeenschappen of generaties. Sommige van die verschillen lopen langs fundamentele breuklijnen in een samenleving. Die hebben niet alleen uiteenlopende materiële belangen, maar vaak ook een andere kijk op hoe de samenleving moet worden georganiseerd. Soms doorkruisen die breuklijnen elkaar (**cross-cutting cleavages**, zie hoofdstuk 6), soms versterken ze elkaar (**polarizing cleavages**, bijvoorbeeld wanneer etnie, geloof en klassenpositie samenvallen: katholieke blanke hoge-inkomensgroepen vs. de arme zwarte moslimgemeenschap).

Heel oude conflicten in een samenleving hebben ook te maken met uiteenlopende politieke ideeën over de 'grote vragen' van politiek. Hoe moet politiek vrijheid, rechtvaardigheid, veiligheid, gelijkheid, welvaart, inspraak enz. brengen? Daarover denken socialisten anders dan liberalen. Maar ook wie zich niet tot een ideologie bekennt, heeft vaak meningen over die centrale waarden, idealen, spirituele of morele principes of levenskwaliteiten die iedereen nastreeft. Ook de verschillen tussen die meningen zijn vaak een bron van conflictsituaties.

Conflicten: inhoudelijk én handelingsaspect

Er bestaat geen onverbreekelijk verband tussen conflictsituatie en conflictgedrag. Onverenigbare doelen en belangen kunnen dus bestaan zonder dat er actie aan gekoppeld wordt. Zonder **handelingsaspect** is er ook geen conflict. Conflicten hebben niet alleen een **inhoudelijk aspect** maar ook een handelingsaspect. Beide moeten aanwezig zijn voordat er van een conflict sprake is. Zo leiden conflictsituaties (onverenigbare doelstellingen) niet noodzakelijk tot wederzijdse tegenwerking. Een van de doelstellingen van de politicologie bestaat erin te onderzoeken onder welke

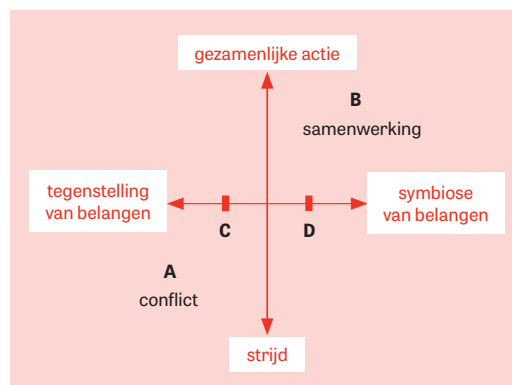
omstandigheden en waarom bepaalde conflictsituaties wel en andere niet tot conflictgedrag leiden. Van conflicten is immers enkel sprake indien er tussen A en B een zekere **afhankelijkheidsrelatie** bestaat. Met andere woorden, er kan maar van een conflict sprake zijn, indien A voor de eigen doelbereiking afhangt van het gedrag of de doelbereiking van B. Indien A, onafhankelijk van wat B al dan niet doet, eigen doelen kan realiseren, is er geen sprake van conflict. Interdependentie, of onderlinge afhankelijkheid, is dus een constituerend gegeven, ook van politiek.

Relatie tussen interdependentie en conflict (regulering)

Hoe groter de **interdependentie** in een samenleving, hoe meer kans op conflicten en hoe sterker de nood aan politiek. Anderzijds geldt dat bij hoge interdependentie de kans op oplossingen toeneemt omdat alles aan elkaar gekoppeld is en iedereen wint bij een globale oplossing waarin allerlei eisen gebundeld worden (**package deals**). Dezelfde dubbelzinnigheid gaat ook op voor het aantal groepen en deelbelangen. Veel deelnemers verhoogt de kans op conflicten, maar ook een beperkt aantal deelnemers levert moeilijkheden op omdat steeds dezelfde groepen tegenover elkaar staan (cf. het Belgische bipolaire federalisme). Indien de bevolking gefragmenteerd is in een groot aantal groepen van wisselende samenstelling – die nu eens tegenover elkaar staan en dan weer samen tegenover een andere opponent staan – kan dat een conflictregulerend effect hebben. De huidige tegenstander is straks of vandaag in een ander dossier bondgenoot en omgekeerd. Dat moedigt conflictpartners aan tot het matigen van conflictgedrag. In de Belgische samenleving vinden we dergelijke **cross cutting cleavages** terug, elkaar doorkruisende breuklijnen: levensbeschouwelijke, sociaaleconomische en communautaire breuklijnen doorkruisen elkaar. Politieke tegenstellingen ontstaan immers niet willekeurig of toevallig, ze vertonen een structuur die samenloopt met breuklijnen of fundamentele conflictlijnen (**cleavages**) binnen een bevolking. Op die breuklijnen komen we later nog terug.

Inhoudelijk (horizontale as) en handelingsaspect (verticale as)

We stelden dat conflicten een inhoudelijk (onverenigbare doelen) en een handelingsaspect (actief handelen) hebben. We kunnen, naar Cees **van der Eijk** (2001:21-25), deze twee aspecten in een horizontale en een verticale as vertalen. De **verticale as** van figuur 1 geeft in de

Figuur 1. De kenmerkruimte van conflict en samenwerking (bron: van der Eijk 2001:22).

uitersten de omschrijving van het handelingsaspect, van gezamenlijke actie tot strijd. Van de uitersten naar het midden vermindert de intensiteit van het gedrag. In het snijpunt wordt helemaal geen actie ondernomen. De **horizontale as** slaat op het inhoudelijke en loopt van onverenigbaarheid tot symbiose. Ook hier zijn tussenposities mogelijk. Het snijpunt van de twee assen is een situatie waar doelen irrelevant voor elkaar zijn: ze zijn noch strijdig, noch ondersteunend.

Onverenigbaarheid van doelen leidt niet per definitie tot conflict

Wat leren ons de verschillende posities A, B, C en D in deze tweedimensionale ruimte? Onverenigbaarheid van doelen leidt niet per definitie tot conflict. **C** wijst op veel tegenstelling van belangen, maar de neutrale positie op de verticale as geeft aan dat er geen actie ondernomen wordt. Het is zelfs mogelijk dat bij tegen gestelde belangen toch gemeenschappelijke actie komt. Bijvoorbeeld, als er sprake is van dwang, ruil, misverstand of strategische overwegingen. Er is wel een latent conflict, inhoud zonder gedrag. Waarom en hoe latente conflicten tot manifeste conflicten evolueren, is vooral een vraag van empirisch onderzoek.

Symbiose van belangen leidt niet automatisch tot samenwerking

De punten **A** en **B** zijn duidelijk en wijzen op conflict en samenwerking. Symbiose van belangen leidt op haar beurt evenmin automatisch tot samenwerking. Dat zien we in punt **D**. Er kan zelfs strijd optreden bij samenvallende belangen, bijvoorbeeld bij

misverstanden of 'kleinmenselijkheid'. De veronderstellingen die aan deze uiteenzetting ten grondslag liggen, zijn evenwel verstrekkend. Zo wordt ervan uitgegaan dat individuen of groepen hun eigen belangen kennen en zelfs die van anderen. Bovendien gebeurt het vaak dat tegenstrevers elkaars belangen anders percipiëren dan de belanghebbenden dat doen. Zo kan de één symbiose zien, waar de ander vooral tegenstelling ziet, bijvoorbeeld omdat de verwachtingen over de tegenstrevers de percepties kleuren.

Het ontstaan van en de relaties tussen belangen en doelen enerzijds en gedrag en opinies anderzijds

In elk geval is in deze abstracte, grafische voorstelling vooral naar voren gekomen dat onverenigbare belangen niet noodzakelijk tot conflicten leiden en dat die actie, gedrag veronderstellen. Verder bleek dat conflict, of het tegenbeeld samenwerking, bij onverenigbare of symbiotische belangen niet het enige gedragsalternatief is. De **politicologie**, waarin de studie van conflicten (conflictsituaties en conflictgedrag) en hun regeling centraal staan, moet precies op theoretische en empirische wijze inzicht verschaffen over het ontstaan van en de relaties tussen belangen en doelen enerzijds en gedrag en opinies anderzijds.

6. Uitleiding

Precieze aflijning is onmogelijk

In de zoektocht naar een definitie van politiek vonden we veel kandidaten. De ruwe kern van politiek is wel te omschrijven, maar het begrip precies aflijnen is onmogelijk. Toch niet op zo'n manier dat er unanimititeit over die invulling is. Dat gebrek aan eensgezindheid is niet enkel het resultaat van de complexiteit van de samenstellende delen. Ze is ook het gevolg van het feit dat er veel **brillen** zijn waardoor men naar politieke verschijnselen kan kijken.

De ene bril toont andere dingen dan een andere, of kijkt op een andere manier naar dezelfde fenomenen. In het tweede hoofdstuk concentreren we ons op de relatief jonge, zoekende discipline die politiek bestudeert: de politicologie. We staan stil bij enkele benaderingen die in de politicologie, vaak impliciet, gebruikt worden en die mee bepalend zijn voor de manier waarop wij o.a. naar politiek en wetenschap kijken.

Referenties

- Almond, G., Powell, G., Dalton, J. & Strom, K. (2008). *Comparative Politics Today*. New York, Longman, Pearson International Edition.
- Barents, J. (1952). *De wetenschap der politiek. Een terreinverkenning*. 's Gravenhage, Stols.
- Connolly, W.E. (1983). *The Terms of Political Discourse*. Oxford, Martin Robertson.
- Dahl, R.A. (1972). *Polyarchy. Participation and Opposition*. London, Yale University Press.
- Dahrendorf, R. (1976). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London, Routledge, Kegan Paul.
- Danziger, J.N. (2003). *Understanding the Political World. A Comparative Introduction to Political Science*. New York, Longman.
- Danziger, J.N. (2005). *Understanding the Political World. A Comparative Introduction to Political Sciences*. 7th ed. New York, Longman, Pearson International Edition.
- Deschouwer, K. (red.) (1993). *David Easton. Een systeemanalyse van het politieke leven*. Leuven, Acco.
- Devos, C. (red.) (2004). *Ménage à trois. De verhouding tussen pers, politiek en politicologie*. Gent, Academia Press.
- Dierickx, G. (2001). *De logica van de politiek*. Leuven, Garant.
- Dierickx, G. (2005). *De logica van de politiek*. Antwerpen, Garant.
- Duverger, M. (1954). *Les partis politiques*. Paris, Colin.
- Easton, D. (1965a). *A Framework for Political Analysis*. New Jersey, Prentice Hall.
- Easton, D. (1965b). *A Systems Analysis of Political Life*. New York, John Wiley.
- Fennema, M. (1982). Tussen vierde en vijfde macht. In: M. Fennema & R. van der Wouden (red.). *Het politicologen-debat. Wat is politiek?* Amsterdam, Van Gennep, pp. 17-34.
- Friedrich, C.J. (1963). *Man and his Government. An Empirical Theory of Politics*. New York, McGraw-Hill Book Company Inc.
- Gallie, W.B. (1956). Essentially Contested Concepts. In: *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, pp. 167-198.
- Gonn, P.H. (1971). *Conflict and Decision Making. An Introduction to Political Science*. New York, Harper and Row Publishers.
- Goodin, R.E. & Klingemann, H.D. (red.) (1998). *A New Handbook of Political Science*. Oxford, Oxford University Press.

- Hague, R. & Harrop, M. (2010). *Comparative Government and Politics. An introduction*. 8th ed. London, Palgrave Macmillan.
- Hague, R., Harrop, M. & McCormick, J. (2016). *Comparative Government and Politics. An introduction*. 10th ed. London, Palgrave Macmillan.
- Haugaard, M. & Ryan, K. (2012). Introduction. In: M. Haugaard & K. Ryan. *Political Power: The Development of the Field*. Opladen, Barbara Budrich Publishers, pp. 9-19.
- Heywood, A. (1997). *Politics*. Houndmills, Macmillan.
- Heywood, A. (2013). *Politics*. Houndmills, Palgrave Macmillan.
- Hoogerwerf, A. (1979). *Politologie. Begrippen en problemen*. Alphen aan den Rijn, Samson.
- Hoogerwerf, A. (2003). *Politiek als evenwichtskunst*. Budel, Damon.
- Huyse, L. (1994). *De politiek voorbij. Een blik op de jaren negentig*. Leuven, Kritak.
- Jackson, R.J. & Jackson, D. (1997). *A Comparative Introduction to Political Science*. New Jersey, Prentice-Hall Inc.
- Jacobsohn, J.A. (1998). *An Introduction to Political Science*. Belmont, Wadsworth Publishing Company.
- Klaus, G. & Buhr, M. (1972). *Marxistisch-Leninistisches Wörterbuch der Philosophie*. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt.
- Koch, K. (1990). Politiek conflict. In: M. van Schendelen (red.). *Kernthema's van de politicologie*. Amsterdam, Boom, Meppel, pp. 233-256.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985, 2001). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a radical democratic politics*. Second edition. London, Verso.
- Landau, M. (1972). *Political Theory and Political Science*. New York, The Macmillan Company.
- Lasswell, H. (1935). *Politics: Who Gets What, When and How?* New York, World Publishing.
- McAuley, J.W. (2003). *An Introduction to Politics, State and Society*. London, Sage Publications.
- Newell, J. & Rhodes, M. (2004). Editorial Comment. In: *European Political Science*, 3,3, pp. 3-4.
- Noordzij, G.P. (1990). Het politieke systeem. In: M. van Schendelen (red.). *Kernthema's van de politicologie*. Amsterdam, Meppel, Boom, pp. 15-40.
- Parsons, T. (1971). *The System of Modern Societies*. New Jersey, Prentice Hall.
- Plato (2000). *Het Bestel*. In de vertaling van Hans Warren en Mario Molegraaf. Amsterdam, Bert Bakker.
- Roskin, M., Cord, R., Medeiros, J. & Jones, W. (2010). *Political Science. An introduction*. 11th ed. Boston, Longman, Pearson.
- Rummens, S. (2016). *Wat een theater! Politiek in tijden van populisme en technocratie*. Kalmthout, Pelckmans Pro.
- Sandole, D. & van der Merwe, H. (red.) (1993). *Conflict Resolution. Theory and Practice. Integration and Application*. Manchester, Manchester University Press.
- Schattschneider, E.E. (1960). *The Semisovereign People*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Schmitt, C. (2001). *Het begrip politiek gevolgd door het tijdperk van neutraliseren en depolitiseren*. Vertaling B. Kerkhof & G. Kwaad. Amsterdam, Boom.
- Shively, W.P. (2003). *Power and Choice. An Introduction to Political Science*. New York, McGraw-Hill.
- Sodaro, M.J. (2004). *Comparative Politics. A Global Introduction*. New York, McGraw-Hill.
- Stuurman, S. (1982). De politiek, het sociale en het persoonlijke. In: M. Fennema & R. van der Wouden (red.). *Het politicologen-debat. Wat is politiek?* Amsterdam, Van Gennep, pp. 71-99.
- Tansey, S.D. (2004). *Politics. The Basics*. London, Routledge.
- Tromp, B. (1995). *De wetenschap der politiek. Verkenningen*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Valkenburgh, P. (1968). *Inleiding tot de politicologie. Problemen van maatschappij en macht*. Amsterdam, Agon Elsevier.
- van der Brug, W., Heemskerck, E. (2017). Politiek en macht. In: van Praag, Ph., (red.). *Politologie en de veranderende politiek*. Amsterdam, Amsterdam University Press, pp. 11-32
- van der Eijk, C. (2001). *De kern van de politiek*. Amsterdam, Het Spinhuis.
- Van Putten, J. (1994). *Politiek. Een realistische visie*. Utrecht, Aula, Het Spectrum.
- van Schendelen, M. (red.) (1990). *Kernthema's van de politicologie*. Amsterdam, Meppel, Boom.

Noten

1. Ontologie verwijst naar de leer over of studie van het zijn, over de natuur der dingen. Centraal daarin is bijvoorbeeld de vraag of er een echte wereld is buiten onze kennis erover. Bestaan er sociale fenomenen buiten de betekenis die wij eraan geven? Volgens *anti-foundationalists* is het antwoord neen, volgens de *foundationalists* is het antwoord ja. Bestaan er bijvoorbeeld fundamentele verschillen tussen klassen of geslachten die altijd en overal blijven bestaan? Dat is een ontologisch vraagstuk.
2. Epistemologie is de leer over of studie van het kennen. Wat kunnen we weten over de wereld en hoe kunnen we dat te weten komen? Kan een politicoloog 'echte' of 'objectieve' relaties tussen politieke fenomenen zien? Zo ja, hoe? Als we ervan uitgaan dat er geen politieke wereld buiten onze veronderstellingen, buiten onze 'interpretaties' erover bestaat, dan is het epistemologische gevolg van deze ontologische

stelling dat geen enkele politicoloog 'objectief' kan onderzoeken, aangezien hij evenzeer onderhevig is aan de sociale constructie van betekenis. Volgens sommigen doen onderzoekers bijgevolg niet meer dan het interpreteren van interpretaties van andere spelers.

3. Over de ideeën van David Easton schreef Kris Deschouwer in 1993 het handig dunne (66 blz.) en zeer toegankelijke *David Easton. Een systeemanalyse van het politieke leven*.

4. <https://tekosmag.wordpress.com/2011/06/09/denker-carl-schmitt/>

5. Actieve steun heeft betrekking op zichtbare en waarneembare activiteiten. Passieve steun slaat op attitudes van de leden. We spreken van specifieke steun als die het directe en aanwijsbare gevolg is van tevredenheid met de outputs van het systeem. Die steun is dus een *quid pro quo* voor de realisatie van die eisen. Diffuse steun is een reservoir van attitudes of *goodwill* die bijdraagt tot het tolereren door de leden van outputs die zij bestrijden (Deschouwer 1993:29-40).